

KÖKÉNYESI ZSOLT

Oktatási és érvényesülési stratégiák a Batthyány család grófi ágán a 18. században*

Educational and Career Strategies in the 18th Century on the Count Branch of the Batthyány Family

The focus of this paper is on the count branch of the Batthyány family, in particular Zsigmond (I.) (†1728) and his son Imre (I.) (1707–1774) and their children. Through the examples of two early modern fathers, we can gain an insight into the efforts of the representatives of an old aristocratic family, its side branches, to preserve their family's position within Hungarian aristocratic society. In what follows, I will reconstruct the role of two heads of families in the assertion of their children, and I will focus in particular on the education and career development of their sons. The family's educational strategy was based on both tradition and innovation, for example, for several generations it was common to attend Jesuit grammar schools near the family estates (Kőszeg, Sopron) and then the University of Graz, but they also tried to follow current trends, for example Zsigmond (I.) sent one of his sons to Parma and one to Salzburg to be educated, and Imre (I.) integrated the ever-expanding institutional system of the Theresian period into his schooling strategy. Education was an important prerequisite for the careers of family members, and many of them were able to rise to the ranks of the elite, such as Adam (III) (1703/1704–1782), master of the treasury, Imre (I), incumbent of the Styrian inkolat and judge of the Table of Seven, Ignác (1741–1798), bishop of Transylvania, and József György (1737–1806), vice-president of the Court Chamber.

Keywords: Education, Career Strategies, Count Branch of the Batthyány Family, 18th Century

A társadalmi mobilitás tanulmányozása, egy-egy személy, família vagy meghatározott csoport példáján nyomon követni a társadalmi vagy hatalmi hierarchia-rendszerben való feljebb lépés lehetőségeit minden történelmi korszak esetében fontos kutatási kérdés, de a kora újkor esetében különösen kedvelt vizsgálati

* A tanulmány elkészítését az NKFIH PD 132018. számú projektje tette lehetővé.

probléma. A kormányzati változások és a fokozatosan erősödő állami struktúrák (*Staatsbildung*) a 16–18. század folyamán Európa-szerte jól ismert módon jelentős változásokat generáltak a hatalmi elit összetételében,¹ amely folyamatok a Habsburg Monarchiába integrálódó Magyar Királyság vezetőrétege esetében is megfigyelhetők. A magyar(országi) elitben a 18. század folyamán, kiváltképp a század második felében – az új hivatali és katonai (fő)nemesség megerősödésével – látványos változásokat érzékelhetünk, amellyel a kurrens történeti kutatás is behatóan foglalkozik.² A Magyar Királyságban azonban – hasonlóan Nagy Britanniához vagy a Francia Királysághoz – nem történt teljes elitváltás, a régi (vagy a kora újkor első felében felemelkedett) főúri családok számos területen képesek voltak a pozícióikat megőrizni. Ide sorolható mások (Draskovichok, Esterházyak, Károlyiak, Pálffyak) mellett a Batthyány família is, amely család adta gróf Batthyány Lajos (1696–1765) személyében az utolsó nemzeti nádort, illetve a família Batthyány Károly (1697–1772) révén 1763-ban hercegi rangemelésben is részesült.³

E dolgozat fókuszában azonban nem a Batthyány família hercegi ága áll, hanem a főág „árnyékában” maradó grófi ág, azon belül is elsősorban Batthyány (I.) Zsigmondról (1673k–1728) és fiáról, (I.) Imréről (1707–1774), illetve az ő gyermekeikről lesz szó.⁴ Két kora újkori apa példáján keresztül rálátást nyerhetünk egy régi főnemesi család oldalági képviselőinek azon törekvéseire, hogy miként próbálták meg családjuk pozícióját a magyar főnemesi társadalmon belül megőrizni. A következőkben két családfő gyermekei érvényesülésében játszott szerepét szeretném rekonstruálni, kiváltképp pedig fiaik oktatására és pályakezdésére fogom a hangsúlyt helyezni. A vizsgálat során elsősorban azért az apákra és fiaikra fogok fókuszálni, ugyanis az anyai szándékok és a lányok neveltetése az azonosított és feldolgozott levéltári források alapján nem lehetséges. Előbb (I.) Zsigmondnak és fiainak a pályáivét fogom rövidebben bemutatni, majd részletesebben (I.) Imréről és utódairól lesz szó, így több generáció példáján követhetjük nyomon a család érvényesülési stratégiáját, illetve a folyamatos változásban lévő karrier- és művelődési lehetőségeket.

¹ Reinhard 1999. 216–226.

² Az új főnemességről bővebben l. Szemethy 2020. A 18. századi kormányzati elit formálódásáról pedig: Szijártó 2021. 106–172.

³ Batthyány Lajos nádorválasztásához és Batthyány Károly pályájához l. Nagy 2020. 71–80.; Kökényesi 2017.

⁴ Batthyány Imre születésének időpontjával kapcsolatban a szakirodalomban az 1701. és 1704. év is több helyen olvasható, de a levéltári adatok (egy 1771. évi igazolás átíratára révén) is megerősítik, hogy Imrét 1707-ben Kőszegen keresztelték meg. MNL OL P 1320 O/a fol. 11. A forrást már szintén ismerte a família 19. századi genealógiáját és rövid történetét (megbízható módon) összeállító szerző: Verzeichniss 1896. 32.

A Batthyány család „ismeretlen” grófi ága

A Batthyány familia már 1526 előtt is fontos magyar nemesi családnak számított, amelynek tagjai a Jagelló korban is viseltek különféle közhivatalokat, sőt a famíliát az elitbe emelő Batthyány (I.) Ferenc (1496–1566) már 1525-ben horvát báni méltóságot szerzett, amit később egy ideig, I. Ferdinánd uralkodása alatt is képes volt megtartani.⁵ A Batthyány család felemelkedése a Habsburgok uralkodása alatt is tovább folytatódott, amely során (I.) Ádám (1610–1659) dunántúli főkapitány 1630-ban magyar grófi rangemelésben részesült.⁶ Batthyány (I.) Ádám két fia, (II.) Kristóf (1637–1687) és (I.) Pál (1639–1674), illetve az ő fiaik is megélték a felnőtt kort, így ettől a generációtól kezdve két ágra szakadt a familia: Kristóf ága (unokája, Károly révén) tett szert hercegi rangra, Pál fiai pedig a család grófi ágát gyarapították. Batthyány Pál a családi hagyományoknak és a korszak háborús kihívásainak megfelelően katonai pályára lépett, III. Ferdinánd már 1656-ban a szentgróti végvár kapitányának nevezte ki.⁷ Batthyány Pálnak és feleségének, Illésházy Katalinnak (†1681) két fia született, (III.) Ferenc (†1717) és (I.) Zsigmond, akik ugyan nem vetekedhettek unokatestvérük, Batthyány (II.) Ádám (1662–1703) horvát bán, majd országbíró sikereivel, azonban mindketten ügyesen próbáltak érvényesülni, közülük Ferenc még az országos főméltóságviselők sorába is bekerült azáltal, hogy 1693-ban magyar királyi főpohárnoki kinevezést kapott.⁸

A jelen vizsgálat számára azonban érdekesebb a fiú utód nélkül elhunyt Ferencnél Zsigmond pályája és gyermekei nevelésében játszott mintaadó szerepe. Batthyány Zsigmond fiatalon elveszítette szüleit, így neveltetéséről előbb nagybátyja, Kristóf, majd idősebb unokatestvére, Ádám kellett gondoskodjon. Zsigmond alsóbb szintű iskoláztatásáról egyelőre nem állnak rendelkezésre adatok, elképzelhető, hogy a familia előző generációjához hasonlóan – amelynek oktatási stratégiáját Fazekas István kiváló tanulmányban dolgozta fel – ő is a Batthyány birtokokhoz közeli soproni jezsuita gimnáziumban tanult, amelynek matrikulája azonban csupán 1707-től hozzáférhető.⁹ A jezsuita gimnázium látogatása az 1629-ben már katolizált Batthyányak számára kézenfekvő lehetőséget jelentett, ahol az érvényesüléshez szükséges latin és klasszikus műveltséget elsajátíthatták. Batthyány Pál fiatalabbik fia 1686-ban iratkozott be – szintén a családi mintát követve – a grazi jezsuita gimnáziumba, ahol ekkor a grammatikai képzés utolsó évfolyamát,

⁵ Pályájáról bővebben l. Fazekas 2014.

⁶ Koltai 2012. 108.

⁷ Koltai 2012. 477. A familia korábbi generációinak műveltségéhez l. Monok 2012. 92–114.

⁸ Fallenbüchl 1988. 91. Ferenc egyébként katonai karriert épített, amely során az ezredesi rendfokozatig jutott el. Heckenast 2005. 50.

⁹ Fazekas 1996; MNL GyMSM SL VIII. 52.

a *syntaxis* osztályt kezdte meg.¹⁰ Zsigmond a filozófiai stúdium első évfolyamának a végéig maradt Grazban, a rendelkezésre álló adatok szerint pedig ezt követően (bátyjához, Ferenchez hasonlóan) máshol már nem folytatta a tanulmányait.¹¹ A két tanév közötti késő nyári, kora őszi hónapokat Zsigmond a családi birtokon töltötte, 1688. szeptember 19-én írta unokabátyjának Rohoncról: „Én jó tehetségébül el végezven az iden valo oskolabeli dolgomat meg érkeztem Gereczbúl”.¹² Egy évvel később, 1689. augusztus 27-én pedig Németújvárról szintén írt Batthyány Ádámnak, amelyben tájékoztatta arról, hogy eljött Grazból és „udvarlására” szívesen felkeresné.¹³ A Grazban való tanulmányok több szempontból is előnyösek voltak a Batthyányak számára: egyfelől a helyi egyetem és gimnázium jó hírű jezsuita oktatási központnak számított, ahol a gyermekek magas színvonalon, a birtokaiktól nem túl távol művelődhettek. Másfelől pedig a grazi iskola a belső-ausztriai főnemesi famíliák fontos képzőhelyének számított, ahol a fiatal grófok hasonló rangú diákokkal is kapcsolatba kerülhettek. Zsigmond 1688. április 24-bátyjának, Ferencnek Grazból írt leveléből például megtudhatjuk, hogy a befolyásos Herberstein família tagjaival jó kapcsolatot tudtak a testvérek kialakítani.¹⁴

Arról egyelőre sajnos kevés információ áll rendelkezésre, hogy Batthyány Zsigmond Grazban megszerzett elméleti ismeretanyagát és kapcsolati tőkéjét érvényesülése során miként kamatoztatta. Annyi bizonyos, hogy még a századforduló előtt I. Lipóttól királyi tanácsosi és kamarási címadományozásban részesült, magas karriert azonban nem tudott befutni.¹⁵ Batthyány a 18. század első harmadában összehívott országgyűlések mindegyikén részt vett, tagja volt a *Systematica Commissiónak*, valamint különösen aktív szerepet játszott az 1722–1723. évi diétán, amely során több bizottság munkájába bekapcsolódott, illetve az 1722. június végén Bécsbe küldött delegációnak is a tagja volt.¹⁶ 1723. április 26-án Szalónakról írt levelében panaszkodott is Zsigmond unokatestvére befolyásos özvegyének, Strattmann Eleonórának (1673–1741), hogy a tíz hónapja tartó országgyűlés mennyi idejét és költségét felemészti.¹⁷ Batthyány Zsigmond fáradozásai az udvar figyelmét is felkeltették, a diétát követően titkos tanácsosi kinevezésben részesült,

¹⁰ Andritsch 1987. 99.; Varga 2004. Nr. 760.

¹¹ Fazekas 1996. 106–107.

¹² MNL OL P 1314. Nr. 05223.

¹³ MNL OL P 1314. Nr. 05228.

¹⁴ MNL OL P 1314. Nr. 05221. „Herberstain örömost irt volna kgk [kegyelmednek] de az Baccalauratussagra készül”. Valószínűleg gróf Johann Ernst von Herbersteinről (1671–1746) lehet szó, aki 1682-ben iratkozott be Grazba a principista évfolyamra. Andritsch 1987. 80.

¹⁵ 1700 februárjában már mindkét címevel rendelkezett: MNL OL A 57 vol. 25. fol. 269. A szakirodalomban több helyen szereplő téves adat vele kapcsolatban, hogy Vas vármegye főispánja lett volna.

¹⁶ Diéta adatbázis; Forgó 2021. 209.

¹⁷ MNL OL P 1314 Nr. 67002. Strattmann Eleonóra személyéhez l. Zsámbéky 2006.

ami magas udvari titulusnak számított, a kinevezésről pedig még a *Wienerisches Diarium* is hosszan megemlékezett, méltatva Batthyány országgyűlési szereplését, felmenői szolgálatait, valamint az uralkodóház felé mutatott hűségét, amit még a Rákóczi-mozgalom alatt is megőrzött, annak ellenére, hogy ekkor a kurucok megszállták és feldúlták birtokait.¹⁸ Később Batthyány még az újonnan alapított Hétszemélyes Táblán is főnemesi ülnöki kinevezést kapott az uralkodótól.¹⁹

Batthyány Zsigmond 1695-ben vette feleségül – a családja számára 1670-ben grófi címet szerző – Georg Sigismund von Gallenberg (1635–1697) lányát, Isabella Rosinát (1670–1731), aki egyúttal gróf Erdődy Miklós (†1693) horvát bán özvegye volt.²⁰ A házasság létrejöttében feltételezhető, hogy Batthyány (II.) Ádám is szerepet játszhatott, ugyanis Erdődy a horvát báni székben az ő hivatali elődje volt. A házaspárnak nyolc vagy kilenc felnőtt kort megélt gyermeke született, akik között négy fiút azonosíthatunk: (II.) Pál Antalt (1702–1740), (III.) Ádámot (1703/1704–1782), (I.) Imre Ernőt és (II.) Zsigmondot (1712–1777).²¹ Batthyány Zsigmond felismerte, hogy az oktatás milyen fontos szerepet játszhat a főnemesi érvényesülés terén, ezért fiai számára igyekezett a lehetőségeihez mérhető legjobb iskoláztatást biztosítani. A fiúk alacsonyabb szintű képzéséről egyelőre egyikük esetében sem áll rendelkezésre információ, gimnáziumi tanulmányaik mindannyiuk esetében a grammatikai évfolyamtól követhetők nyomon matrikula-bejegyzések segítségével, ezt megelőzően valószínűleg otthoni nevelésben részesülhettek. A két középső fiú, Ádám és Imre hosszabb időn keresztül közös oktatásban részesült, előbb 1717–1719 között a kőszegi jezsuita gimnáziumban, majd 1720-tól Grazban tanultak.²² Ez a gyakorlat jól illeszkedik a család korábbi generációinak oktatási stratégiájába, tehát hogy a gimnáziumi képzést a birtokokhoz közeli jezsuita gimnáziumban biztosítsák, majd magasabb szintű tanulmányokra Grazba

¹⁸ WD 1724. 01. 12. Batthyány a Rákóczi-szabadságharcot (vagy legalábbis egy részét) valószínűleg Horvátországban vészelte át, legalábbis erre következtethetünk abból, hogy 1704-ben és 1709-ben is Horvátországból érkezett Bécsbe. WD 1704. 04. 25.; 1709. 09. 17. A Batthyány család Rákóczi-mozgalom alatti történetéhez l. Schramek 2009.

¹⁹ Zsigmond kinevezéséről Imre fia részletes házassági anyakönyvi bejegyzéséből értesülhetünk: AdSzHB Trauungsbuch X. fol. 568. (Az esküvőre később még visszatérünk.) A Hétszemélyes Tábla ülnökeihez l. Sebők 2012.

²⁰ Verzeichniss 1896. 5.; Brunner – Otorepec 1995. 66.

²¹ A magyar történeti művekben a (III.) Ádám megnevezés alatt, Batthyány Zsigmond fiával és Batthyány Lajos, Ádám Vencel (1722–1787) nevű fiával egyaránt találkozhatunk. A régebbi családtörténeti művek – köztük a kortárs Franz Karl Wißgrill is – viszont egységesen Zsigmond fiát nevezik (III.) Ádámnak, ezért én is ezt tekintem mérvadónak. Wißgrill 1794. 314.; Verzeichniss 1896. 24.; Schober 2014. 106.

²² A matrikula adatok szerint Ádám Kőszegen a *syntaxis, poetica* és a *rhetorica* évfolyamán tanult, majd Grazban Imrével együtt újból a *rhetorica* évfolyamra iratkozott be, aki pedig Kőszegen *grammatica, syntaxis* és a *poetica* osztályokat végezte el. MNL VML KFL VIII. 52. fol. 85v–93.; Andritsch – Kernbauer 2002. 151.

küldjék a fiúkat művelődni. Új elem viszont az apa és a nagypapa oktatásához képest, hogy a fiúk képzése nem fejeződött be a stájer tartományi székhelyen,²³ hanem tovább folytatódott: Imre 1724-ben a salzburgi egyetem jogi fakultásának hallgatója lett, ami matrikula adatokkal is bizonyítható, Ádámról pedig egy későbbi hivatali kérvényéből lehet tudni, hogy filozófiai stúdiumát követően Linzben tett szert jogi képzettségre.²⁴ Az apa jól látta, hogy a szatmári béke utáni Magyar Királyságban milyen hivatali karrierlehetőségek kínálóznak a tanult, jogi képzettséggel is rendelkező (fő)nemesek számára, amely felismerést a családi minták is megerősítettek, (II.) Ádám fia, Lajos – aki korábban szintén a jó hírű és az örökös tartományi egyetemeknél korszerűbbnek számító salzburgi bencés univerzitáson tanult – már igen fiatalon, 1718-tól a Magyar Udvari Kancellárián dolgozott tanácsosként.²⁵

Batthyány Zsigmond a középső fiaitól eltérő képzésben részesítette legidősebb és legfiatalabb fiait. Pál Antal igen alapos és több szempontból rendhagyó oktatást kapott: a gimnáziumot az ország katolikus iskoláztatásának központjában, Nagyszombatban végezte el, majd a filozófiai képzés első évfolyamát Bécsben abszolválta.²⁶ A szülők az elsőszülött fiukat meglepő módon egyházi pályára szánták, aki a császárvárosban a Pázmáneum szeminaristája lett.²⁷ Bécsben azonban egyfajta törés következett be az előmenetelében, úgy tűnik, hogy egy időre szakított az egyházi pályával („*post aliquod hebdomadas e collegio in clerica exivit cum scitu superiorum*”).²⁸ Pál Antal filozófiai stúdiumát később – immáron a Seminarium Generale konviktoraként – újra Nagyszombatban folytatta, ahol elvégezte a képzés további két évfolyamát és 1723-ban *magisteri* címet is szerzett.²⁹ Érdekes

²³ A Batthyányak korábbi generációiból többen megfordultak nyugat-európai egyetemeken. Például (I.) Zsigmond nagybátyja, Kristóf is *Kavalierstouren* vett részt: Szelestei Nagy 1988; Fazekas 1996. 102–105

²⁴ Imre salzburgi tanulmányaihoz l. Redlich 1933. 385.; Varga 2004. Nr. 1732. Ádám linzi jogi képzése későbbi (sikertelen) kancelláriai tisztségre való jelentkezéséből derül ki: MNL OL A 1 1733. Nr. 51. fol. 3–4.

²⁵ Redlich 1933. 309. Hursán Szabolcsnak itt szeretném megköszönni, hogy felhívta a figyelmet arra, hogy Batthyány Lajos salzburgi tanulmányai matrikula adatokkal is igazolhatóak. (Az egyébként rendkívül hasznos magyar adattárból Batthyány neve, feltehetően a *Viennensis* származási helymegadás miatt kimaradt. Varga 2004.) Batthyány kancelláriai kinevezéséhez l. Kökényesi 2021. 174–175. Batthyány Imrével egyébként azonos időben, a vele egykorú unokatestvére, gróf Wolfgang Sigmund von Gallenberg (1707–1773) is a salzburgi egyetemen tanult. Az unokatestvérek együtt is kellett, hogy érkezzenek az érseki városba, ugyanis az univerzitásra mindketten 1724. január 14-én iratkoztak be. Redlich 1933. 385.

²⁶ Batthyány 1715–1718-ig a *grammatica* évfolyamtól a *rhetoricáig* tanult Nagyszombatban. Fazekas et al 2020. Nr. 21519.

²⁷ Pál Antal az 1719. tanévben tanult Bécsben: Fazekas 2003. Nr. 1235.

²⁸ Fazekas 2003. Nr. 1235.

²⁹ Kmety – Szögi – Varga 2021. Nr. 4786.

fordulat Pál taníttatásában, hogy hosszabb vagy rövidebb időre a pármái *Collegium Nobilium*ba került, ami a jezsuita rend fenntartásában működő lovagi akadémia és a közép-európai nemesi elit fontos képzőhelye volt, ahol bő egy évtizeddel korábban már fordult meg egy Batthyány fiú.³⁰ A nemesi, avagy lovagi akadémiákon (*Ritterakademie*) a diákok olyan tudásanyag (jogi ismeretek, modern idegen nyelvek), valamint készségek (tánc, etikett) birtokába juthattak, amelyek a hagyományos jezsuita gimnáziumokban nem voltak elérhetőek, illetve kizárólag előkelő származású tanulók társaságában pallérozódhattak.³¹ Ezen intézményekbe elsősorban a világi pályára szánt fiúkat küldték, ellenben Batthyány Pált ekkor jóideje újra egyházi pályára szánták, ami nagyszombati szemináriumi évei mellett az apa, (I.) Zsigmond 1725. augusztus 18-án Strattmann Eleonóranak írt leveléből is világossá válik, illetve a levélből (a számottevő adósságok mellett) arról is értesülhetünk, hogy a fiú szeptemberben tervezte folytatni Rómába tartó utazását.³² Batthyány Pál feltehetően Rómában teológiai tanulmányokat folytatott, amit egyelőre matrikula adatokkal nem lehet alátámasztani, azonban az egyházi pályára való lépéshez erre mindenképp szükség volt, ugyanis Batthyány később dombói apát, majd 1730-tól győri nagyprépost volt.³³ A rendelkezésre álló adatok alapján egyelőre a legfiatalabb fiú, ifjabb Zsigmond esetében azonosíthatunk jóval egyszerűbb tanulmányi pályát, ő Sopronban kezdte és fejezte be a gimnáziumot, de a gimnáziumi évek többségét Nagyszombatban töltötte.³⁴ Az apját fiatalon, 1728-ban elvesztő Zsigmond esetében nem tudunk róla, hogy egyetemi vagy akadémiai stúdiumot folytatott volna, de ebben közel sem lehetünk biztosak, ugyanis az 1740-es évek elején a stájer törvényszéknél (*Schranen-Gericht in Steyer*) dolgozott ülnökként.³⁵

Batthyány (I.) Zsigmond fiai közül Ádám és Imre futott be később magasabb világi karriert, ami igazolja, hogy az oktatás számos esetben jó befektetésnek bizonyult. Mindkét fiú számára az apa lehetőséget teremtett arra, hogy tanulmányaikat követően tudásukat gyakorlati tapasztalatokkal is bővítsék. Batthyány

³⁰ Gróf Batthyány József 1710 előtt tanult a pármái akadémián, aki bizonyára (I.) Zsigmond unokaöcse, József (tehát Ferenc fiatalon elhunyt fia) lehet, akinek az anyai nagybátyja, Esterházy Antal (1676–1722) is egykor az iskola tanulója volt. A magyar főurak pármái tanulmányaihoz l. Ugry 2023. 173.; Veress 1941. 388–390. Esterházy Pál nádor fiainak az oktatáshoz, akik közül ketten Pármában is megfordultak l. Viskolcz 2022.

³¹ A lovagi akadémiákról bővebben l. Conrads 1982.

³² MNL OL P 1314. Nr. 67007.

³³ Bedy 1938. 462.

³⁴ Batthyány (II.) Zsigmond Sopronban 1727-ben a *grammatica*, 1731-ben a *rhetorica* évfolyamon tanult, Nagyszombatban pedig 1728–1730 között a *syntaxis*, *poetica* és a *rhetorica* osztályokat végezte el. Az évfolyamismétlés, főleg a *rhetorica* osztályban bevett gyakorlatnak számított. MNL GyMSM SL VIII. 52. (a soproni matrikula nem tartalmaz oldalszámozást); Fazekas et al 2020. Nr. 24389.

³⁵ Instanz-Calendar 1741.

(III.) Ádám linzi joggyakorlatát követően a császári udvarba került nemesi apródként (*Edelknaube*), ami egyaránt segítette a fiatal főnemeselek művelődését, udvari szocializációját és kapcsolatépítését is.³⁶ Batthyány hosszabb időn keresztül (1725–1727) szolgált nemesi apródként, amely időszakban tíz különféle tanár és ún. exercitium-mester – köztük Mainard Böcklin jogász, geográfus, Giacomo Marinoni matematikus vagy Eugenius de Caso erődítési mester – foglalkozott a fiatal arisztokratákkal.³⁷ A nemesi apródok között Dietrichstein, Hardegg vagy Nesselrode fiúkat egyaránt azonosíthatunk, a magyar rendek tagjai közül pedig gróf Keglevich József (1700–1765) koronaőr is ebben az időszakban teljesített szolgálatot.³⁸ Batthyány Zsigmond az 1723. évi országgyűlés vége felé kezdte el szervezni fia udvari szolgálatát, amihez Strattmann Eleonóra és másodunokatestvére, Batthyány Lajos segítségét is kérte.³⁹ Az apa minden bizonnyal sikerrel folyamodott befolyásos rokonai közbenjárásáért, kérve őket, hogy ajánlják fiát herceg Adam Franz von Schwarzenberg (1680–1732) főistállómester (*Oberstallmeister*) figyelmébe, akinek a felügyelete alá tartoztak a nemesi apródok. Batthyány Ádám kinevezése mögött pedig az udvar részéről a *Pragmatica Sancti*ót elfogadó országgyűlésen fontos szerepet játszó apa megjutalmazását is joggal feltételezhetjük.

A fiatalabbik testvér, Batthyány Imre ugyan udvari szolgálatot nem végzett, de az osztrák tengeremelléken (Friuli régió környékén) tett hosszabb utazása során releváns gyakorlati tapasztalatokra tett szert, illetve elmélyült az osztrák jogban is, amelyről a Belső-Ausztriai Kormányzathoz (*Inner-Österreichische Regierung*) való 1736. évi létszámfeletti tanácsosi kinevezéséből értesülhetünk.⁴⁰ Az osztrák tengeremellék kereskedelmi és gazdasági potenciáljának a kiaknázása VI. Károly regnálása idején alapvető stratégiai kérdésnek számított, amelyre Batthyány Imre utazása idején különösen nagy figyelem hárult, ugyanis 1731-ben – az ostendei Kelet-indiai Társaság felszámolását követően – ekkor szervezték meg a krajnai (illetve kancelláriája révén trieszti) Kereskedelmi Intendatúrát (*Kommerzialintendantz*), amelynek első elnöke gróf Wolf Weykhard von Gallenberg (†1734) krajnai tartományi előljáró (*Landeshauptmann*) lett, aki pedig Batthyány Imre nagybátyja

³⁶ Kökényesi 2021. 84–86. A bécsi udvar nemesi apródjairól bővebben l. Hübl 1912.

³⁷ Staats- und Standes-Calender 1726. XXII–XXIII.

³⁸ Kökényesi 2021. 479.; Staats- und Standes-Calender 1726. XXII.

³⁹ MNL OL P 1314. Nr. 67002.

⁴⁰ Az utazás részleteiről egyelőre nem áll rendelkezésre adat, így biztosan arról sem foglalkoztunk állást, hogy Imre esetleg valamiféle *Kavalierstouren* vett e részt, illetve öccse, Zsigmond csatlakozott e hozzá az utazás során. BLA II-2, A/IIb-2. (1736. 09. 13.) A kinevezésért Imrének 413 forint taxát kellett fizetnie. BLA II-2, A/IIb-1. (Fasc. 4. Nr. 13.; 1736. 09. 03.) A Burgenlandi Tartományi Levéltárban a Pinkafői Batthyány Levéltár iratainak a jelzetei nem teljesen átláthatóak és következtetések (a levéltári segédlet is sok hibát tartalmaz), ezért a pontosabb azonosítás érdekében a korábbi és az újabb jelzetet is megadom (amennyiben mindkét adat rendelkezésre áll).

volt.⁴¹ A szüleit immáron elvesztett Batthyányt a belső-ausztriai tapasztalatszerzése során minden bizonnyal az anyai rokonsága kellett, hogy segítse, de ennek bizonyítása további kutatást igényel.

Kiterjedt tanulmányaik és előkelő származásuk ellenére mindkét Batthyány-testvérnek meg kellett küzdenie a hivatali világban való érvényesülésért. (III.) Ádám másodunokatestvére, Lajos példáját követve 1733-ban a Magyar Udvari Kancellárián szeretett volna tanácsosi pozícióba jutni, azonban ami a főágból származó leendő nádor számára lehetséges volt, hogy számottevő hivatali tapasztalat nélkül a legmagasabb rangú magyar kormány szervnél nyerjen kinevezést, a távolabbi, immáron árvaságra jutott rokonnak nem sikerült.⁴² Annak ellenére, hogy Batthyány Ádám a báró Száraz György (†1732) után megüresedett tanácsosi pozícióért másodunokatestvérehez, Lajoshoz is folyamodott támogatásért, aki ekkor még alkancellár volt, de ugyanebben az évben kancellári kinevezést is nyert.⁴³ Batthyány Ádám vereségét árnyalja, hogy ekkor mások mellett gróf Nádasdy Lipót (1697–1758), leendő kancellár és gróf Csáky Miklós (1698–1757), későbbi esztergomi érsek is pályázott a tanácsosi kinevezésre, amit a főnemesek közül báró Patachich Sándor (1697–1747) tudott megszerezni, aki mellett szólt a leuveni univerzitáson szerzett magas szintű jogi képzettsége és – a hivatali ügymenet szempontjából fontos – horvát származása is.⁴⁴ Később Batthyány a Magyar Udvari Kamara tanácsosa (1744–1745), majd alelnöke lett, rövid ideig (1744–1746) koronaöri méltóságot is viselt, 1751-ben a kamaraelnöki tisztség egyik esélyeseként tartották számon (amit végül nem nyert el), 1759-től pedig hosszú időn keresztül, egészen 1782-ig tárnokmesterként, tehát az ország egyik legmagasabb rangú méltóságviselőjeként teljesített szolgálatot.⁴⁵

A kiterjedt jogi végzettséggel rendelkező Batthyány Imre számára – az apai mintát követve – a Hétszemélyes Táblán való teljes jogú (tehát nem létszámfeletti) főúri ülnöki tisztség jelentett áhított pozíciót, amit nagyjából egy évtizedébe került megszerezni. Az árván maradt Imre már 1730 márciusában levelet írt Strattmann Eleonórának, amelyben közbenjárását kérte a gróf Esterházy József (1682–1748)

⁴¹ Az intendatúra működéséről bővebben I. Faber 1995. 78–84. A kérdés további gazdasági és politikai vonatkozásaihoz pedig: Kalmár 2005.

⁴² MNL OL A 1 1733. Nr. 51.

⁴³ MNL OL P 1314 Nr. 58389. (1733. 01. 04.)

⁴⁴ MNL OL A 1 1733. Nr. 51. fol. 5.

⁴⁵ Fallenbüchl 1970. 296. Batthyány Ádám 1747. évi titkos tanácsosi kinevezése is megemlíti kamara alelnöki szolgálatait, amelyeket ő ekkor (a kérvény írásakor) még elláthatott. ÖStA HHStA RK Geheime Räte Kt. 1. fol. 120–122. A gyakori szakirodalmi tévedéssel ellentétben, azonban Batthyány sosem volt alkancellár. Az 1751. évi országgyűlés időszakában Festetics Pál értesülései szerint a Habsburg-kormányzat Batthyány Ádámot kamaraelnöknek szerette volna megtenni, erre azonban nem került sor (ugyanis Grassalkovich megmaradt elnöki székében, nem lett belőle tárnokmester). Nagy 2020. 72.

távozása után üresen maradt tanácsosi hely megszerzéséhez, 1731 áprilisában pedig Batthyány alkancellár segítségével is folyamodott.⁴⁶ Batthyány Imrének azonban csupán Mária Terézia trónra kerülését követően, 1741-ben sikerült a Hétszemélyes Táblára, a Magyar Királyság legmagasabb rangú ítélőszékére teljes jogú tagként bekerülni. A pályázó, aki eddigre már négyéves grazi kormánytanácsosi tapasztalatot tudott felmutatni, a gróf Zichy Ádám (†1741?) halála után üresen maradt pozícióra pályázott eredménnyel, amelyért 1741. június 8-án írt levelében Batthyány Lajos támogatását is kérte.⁴⁷ A kinevezést a pályázónak még ebben az évben sikerült megszereznie, az udvari rangot biztosító kamarási aranykulccsal együtt, amelynek elnyerésére már legkésőbb 1737-től törekedett.⁴⁸ Batthyány Imre ezt követően egészen a haláláig a Hétszemélyes Tábla főúri ülnöke maradt, 1758-tól királyi étekgómmesterként a zászlós urak sorába emelkedett,⁴⁹ 1766-ban pedig Albert szász-tescheni herceg, a Magyar Királyság helytartója megbízta Pest-Pilis-Solt vármegye főispáni teendőinek ellátásával.⁵⁰

Batthyány (I.) Zsigmond lányainak a képzéséről sajnos egyelőre nem állnak rendelkezésre adatok, ami azt a feltételezést erősíti, hogy a többséghez hasonlóan otthoni nevelésben részesülhettek. A lányok közül Franciska klarissza szerzetesnővér lett, Juliannát gróf Balassa Pál (†1770) leendő helytartótanácsoshoz adták feleségül, Anna Aurórárt és Reginát pedig egy-egy Auersperg grófhhoz.⁵¹ A fiúk közül egyedül (III.) Ádám vett feleségül magyar főnemesi családból származó grófnőt, Esterházy Ferenc (1683–1754) leendő tárnokmester, Mária Anna (1714–1757) nevű lányát, amely frigy révén a leendő kancellárral, ifjabb Esterházy Ferencsel (1715–1785) is sógori kapcsolatba került. Batthyány Imre és Zsigmond egy-egy stájer grófnőt vettek feleségül, Imre egy Sauer lányt, Zsigmond pedig a Lengheimb család egyik lányát.⁵² Batthyány Zsigmond gyermekei ugyan már az apjuk halála után kötöttek házasságot, de a házastársválasztások jól tükrözik a familia ezen generációjának erős osztrák és stájer kapcsolatait.

⁴⁶ MNL OL P 1314 Nr. 59510. (1730. 03. 05.) Esterházy József és Batthyány Imre egyébként később a Sauer-nővérekkel kötött házasság révén egymás sógorai lesznek.

⁴⁷ Imre ekkor már a Hétszemélyes Tábla létszámfeletti ülnöke volt. MNL OL P 1314 Nr. 59535.

⁴⁸ Imre a kamarási kinevezés ügyében már 1737. január 27-én, Kőszegen írt levelében kérte Batthyány Lajos segítségét. MNL OL P 1314 Nr. 59526. A kamarási kinevezésre Mária Terézia koronázását követően került sor. Vásárhelyi – Szluha 2005. I. 112.

⁴⁹ Fallenbüchl 1988. 119.

⁵⁰ MNL OL A 57. vol. 47. fol. 403–404. Batthyány 1757–1759. között Bihar vármegye főispáni adminisztrátora is volt. Fallenbüchl 1994. 70.

⁵¹ Verzeichniss 1896. 7.

⁵² Batthyány (III.) Ádám lett a familia ún. Éleskői ágának, Imre a Pinkafői ágának, Zsigmond pedig a Zsigmondi, avagy ifjabb grófi ágának a megalapítója.

Batthyány (I.) Imre fiainak oktatása

Batthyány Imre 1737. január 14-én az irgalmasrend grazi templomának loretói kápolnájában vezette oltár elé gróf Franz Georg von Sauer (1688–1735) belső-ausztriai kormánytanácsos és krajnai tartományi főelőmetelő (*Vorschneider*), valamint Maria Antonia von Khuenburg grófnő lányát, Mária Annát (1720–1764).⁵³ A szertartást maga a seckau püspök, a későbbi salzburgi érsek, Jakob Ernst von Liechtenstein-Kastelkorn (1690–1747) celebrálta, a tanú szerepét pedig gróf Erasmus von Sauer mellett a vőlegény hivatali főnöke, gróf Johann Christoph von Wildenstein (1670–1742) belső-ausztriai helytartó töltötte be. Szűk egy hónappal később, február 10-én a grazi Lengheimb házban a fiatalabb testvér, Zsigmond menyegzőjére is sor került.⁵⁴ Ebben az időszakban lépett a Batthyány familia grófi ágának stájerországi integrációja új szintre, amelyet a grazi esküvők mellett jól mutat Imre 1736. évi belső-ausztriai kormánytanácsosi kinevezése (amelyet a rendelkezésre álló adatok alapján a magyar rendek tagjai közül elsőként kapott meg), illetve ugyanezen év decemberében Imre és Zsigmond stájer inkolátusi címének a megszerzése.⁵⁵ Ezt követően a Batthyányak már nemcsak tanulni jártak Grazba, hanem Zsigmond ága tartós jelenlétre rendezkedett be a városban, aminek látványos bizonyítéka volt az előkelő *Herrengassén* vásárolt palota.⁵⁶ Amíg tehát a familia fő ága egyre szorosabban integrálódott a bécsi udvarba, a grófi ág Belső-Ausztria centrumában próbált gyökeret eresztetni.

Batthyány Imre viszont – szemben öccsével, Zsigmonddal – úgy tűnik, hogy kevésbé törekedett a tartós grazi berendezkedésre, számára egyfelől a magyarországi karrier (talán a biztosabbnak tűnő érvényesülés jegyében) jóval vonzóbb alternatívát jelentett, másfelől a kezdetben létszámfeletti tanácsos számára a költséges városi tartózkodás komoly anyagi áldozatot is követelt.⁵⁷ (I.) Imre szívesen tartózkodott távol a várostól, 1737-ben három hétre való eltávozását engedélyeztette, 1740 tavaszán pedig Bécsbe akart utazni, de ebben az évben már a Belső-Ausztriai Kormányzat kétszer is emlékeztette arra, hogy egy tanácsosnak

⁵³ AdSzHB Trauungsbuch X. fol. 568. Imre feleségével kapcsolatban fontos hangsúlyozni, hogy a Sauer és nem a Saurau familiából származott, miként ezt több helyen tévesen szerepel.

⁵⁴ AdSzHB Trauungsbuch X. fol. 578.

⁵⁵ StLA Laa. A. III. Kt. 10. H. 334.

⁵⁶ Hammer-Luza 2014. 178–182.

⁵⁷ Már 1737-ből ismert egy kérvényfoglalmazványa, amelyben az elhunyt Juneburg tanácsos helyét kérvényezte a maga számára, a kérvényben pedig a birtokaitól távol való költséges grazi tartózkodásra is hivatkozott. MNL OL P 1320 O/a fol. 49–50. Később Imre rendes tanácsosi státuszba került, a rangsorban 1740-től gróf Leopold Karl von Herbersteint előzte meg. BLA II-2, A/Ib-8. (Fasc. 4. Nr. 20.; 1740. 02. 10.); Instanz-Calender 1741.

vannak bizonyos kötelezettségei és túl gyakran nem lehet távol maradni a hivatali ülésektől.⁵⁸ Batthyány rendszeresen (legalábbis a nyári időszakban mindenképp) a birtokain tartózkodott, amit gyermekei születési helyei is megerősítenek, ugyanis az 1737 és 1741 között született mind az öt gyermekét – József Györgyöt (1737–1806), Antóniát (1738–1774), Mária Annát (1739–1802), Katalin Barbarát (1740–?) és Ignácot (1741–1798) is – a Grazhoz közeli (nagyjából 80 km-re lévő) Németútváron (Güssing) keresztelték meg.⁵⁹ A család 1741 után is főként Németútváron lakott, ugyanis Imrének, az első feleségétől született tizenegy további gyermeke közül kilencet – köztük (II.) Imrét (1742–1819), Antalt (1747–1814), Alajost (1748–1818) és Jánost (1752–?) is – helyben keresztelték meg, egyedül a kezei születésű és a Sauer rokonságban bevett nevet viselő, Kajetánt (1760–1817) tartották Pinkafőn (Pinkafeld) keresztvíz alá.⁶⁰

Batthyány Imre családja még a kora újkori viszonyok között is igen népesnek számított, miként az sem volt jellemző, hogy a gyermekek közül hat fiú is megélje ne csupán az iskolás-, hanem a felnőttkort is. A következőkben József György, Ignác, (II.) Imre, Antal, Alajos és Kajetán képzését szeretném bemutatni (ugyanis János még kisgyermekként elhunyt). A lányok képzéséről – akik felé ebben a korban és ezen a társadalmi szintén már komoly műveltségbeli elvárásokat támasztottak – sajnos egyelőre nem áll rendelkezésre információ, nem tudjuk, hogy milyen színvonalú otthoni neveltetést kaptak, illetve hogy nyilvános iskolát látogattak-e, esetleg a grazi orsolyitáknál valamilyen oktatásban részesültek-e.⁶¹ További kutatást igényel még Batthyány Imre élete vége felé, 1768-ban az özvegy Eva Kanz-cal, született Reichenhueberrel kötött második házasságából származó János Nepomuk (1769–1826) tanulmányi pályájának a rekonstruálása, akinek az oktatását az 1774-ben elhunyt apa már nem tudta megszervezni.⁶²

⁵⁸ BLA II-2, A/IIb-6. (Fasc. 4. Nr. 18.; 1737. 04. 01.); A/IIb-9. (Fasc. 4.; 1740. 03. 03.); A/IIb-11. (Fasc. 4.; 1740. 06. 14.)

⁵⁹ József György keresztelőjére 1737. 08. 30-án (fol. 312.), Antóniáéra 1738. 07. 22-én (fol. 325.), Mária Annáéra 1739. 09. 11-én (fol. 348.), Katalin Barbaráéra 1740. 08. 04-én (fol. 363.) és Ignácéra pedig 1741. 06. 30-án (fol. 374.) került sor. AdSG Taufbuch III. (1717–1745).

⁶⁰ (II.) Imrét 1744. 12. 13-án (fol. 433.), Antalt 1747. 08. 01-én (fol. 27.), Alajost 1748. 10. 10-én (fol. 47.) és Jánost 1752. 03. 04-én (fol. 102.) tartották Németútváron keresztvíz alá. AdSG Taufbuch III. (1717–1745); IV. (1745–1774). Kajetán pinkafői keresztelőjére 1760. 04. 03-án (fol. 72.) került sor. AdSP Taufbuch IV. (1754–1776). Az eredeti matrikula adatok többnyire megerősítik a 19. század végi genealógia adatait (habár a kiadott műben a születési helyek nem minden személynél pontosak): Verzeichniss 1896. 32–40.

⁶¹ A 18. századi női műveltségzmény változásáról (főként a protestánsok a példáján) l. V. László 2020.

⁶² Verzeichniss 1896. 39–40. A második feleség fennmaradt személyi iratanyagához l. MNL OL P 1320 O/b.

A hat Batthyány-fiú képzésének a rekonstruálásakor elsősorban iskolai matrikulákra, illetve néhány kérvényre és levélre támaszkodhatunk, nevelői instrukciókat vagy részletes számadásokat a fragmentálódott levéltári iratanyagban nem sikerült azonosítani. Ennek megfelelően csupán a fiúk iskolai képzését tudjuk főbb vonalakban nyomon követni, a fiataalkori otthoni neveltetésükre, ami az iskolalátogatási szokásaik alapján úgy tűnik, hogy tíz–tizenkét éves korukig tartott, nincs rálátásunk. A fiúk oktatása már a szülői házban meg kellett hogy kezdődjön, annak érdekében, hogy tizenévesen a gimnáziumot legalább a *principista* évfolyamon el tudják kezdeni. Otthon a fiatal grófoknak minden bizonnyal nevelőjük felügyelete alatt az írás, az olvasás, a számolás, illetve a latin nyelv alapjait volt szükséges elsajátítaniuk. Az életkorban egymáshoz közel lévő testvéreket a szülők lehetőségeikhez mérten igyekeztek együtt iskoláztatni (l. 1–2. táblázat), ami a kora újkorban bevett szokás volt, ugyanis egyszerűsítette az oktatás megszervezését, illetve kevesebb költséggel is járt, mintha két külön városban kellett volna szállásra, szolgálóra és egyéb közös kiadásokra költeni. Az elsőszülött és a legfiatalabb fiú, József György és Kajetán oktatása a testvéreiktől való nagyobb korkülönbség miatt jobban elkülönült egymástól, mint a többiek képzése.

József György a gimnáziumot 1749-ben Grazban kezdte meg, ekkor a grammatika évfolyam tanulója lett.⁶³ A grazi jezsuita gimnázium és egyetem, mint láthattuk, több generáció óta kitüntetett jelentőségű képzőhelye volt a Batthyány családnak, a városhoz pedig a szülők is sok szálon kötődtek. Bizonyára ennek, illetve az elsőszülött fiúnak szánt minőségi oktatás igényének volt köszönhető, hogy József Györgyöt már fiatalon és nemcsak a magasabb szintű tanulmányok elvégzésére Grazba küldték tanulni. Néhány évvel később szintén Grazban kezdte meg gimnáziumi tanulmányait Batthyány (II.) Zsigmond mindkét fia, Fülöp (1745–1795) és Miksa (1739–1805) is.⁶⁴ Miként az anyai rokonság, a Sauerek körében is, Graz továbbra is kedvelt oktatási desztinációnak számított, például 1748-ban iratkozott be a gimnázium *parvista* osztályába a család bécsi, nemesi ágából származó Joseph is.⁶⁵ József György valószínűleg még 1750-ben is Grazban tanulhatott a *syntaxis* évfolyamon (a helyi matrikula ugyanis nem minden évben rögzíti az ismételt beiratkozásokat), majd az 1751. évi tanévtől a kőszegi jezsuita gimnázium *poetica* évfolyamán folytatta tanulmányait. Itt Batthyány minden bizonnyal a *rhetorica* évfolyamot is elvégezhetette, befejezve ezáltal a humaniorát

⁶³ Andritsch – Kernbauer 2002. 217.; Varga 2004. Nr. 1300.

⁶⁴ Fülöp 1753-ban lett *parvista*, majd később filozófiai stúdiumot folytatott. Andritsch – Kernbauer 2002. 238.; 444.; 449. Miksa 1751-ben szintén grammatistaként kezdte meg a tanulmányait, később pedig ő is a filozófiai kurzus hallgatója lett. Andritsch – Kernbauer 2002. 227., 401., 406.

⁶⁵ Andritsch – Kernbauer 2002. 215.

(*poetica, rhetorica*) és a teljes gimnáziumi képzést.⁶⁶ Kőszegen fontos nyugat-magyarországi gimnázium működött, amit a 18. század közepén évente 500–600 diák látogatott, azonban a rangosabb főúri családok körében ebben az időszakban már kevésbé volt kedvelt képzőhely, József Györgynek is báró Babocsay Károly személyében csupán egyetlen főnemesi rangú iskolatársa volt.⁶⁷

Az apa, Batthyány Imre – ugyan fordított sorrendben, de – egykori gimnáziumaiba íratta be elsőszülött fiát is, változtatás viszont, hogy József Györgyöt filozófiai stúdiumra az ország határain belülre, Budára küldte.⁶⁸ Ott a jezsuiták már a város visszafoglalását követő évben megkezdték az oktatást, képzésük pedig folyamatosan bővült, 1712-től filozófiai, 1715-től (alacsonyabb szintű) teológiai képzést is biztosítottak.⁶⁹ A filozófiai kurzust világi pályára készülő nemesek, illetve a 18. század közepső harmadában főnemesek is látogatták. Az akadémiára a Batthyányak közül ugyan József György volt az egyetlen, aki beiratkozott, azonban a rokon bárói Balassa családból 1744-ben már tanult egy fiú, Pál az intézményben.⁷⁰ Az apa intézményválasztása mögött két fő szempont húzódnak meg: egyfelől Batthyány Imre számára Buda kézenfekvő lehetőséget jelentett, ugyanis a Hétszemélyes Tábla bírójaként neki is rendszeresen (legalább a nyári és a téli ülésszakokon) Pesten kellett tartózkodnia,⁷¹ így akár a fiú elszállásolása, felügyelete is biztosítva lehetett. Másfelől a szülőknek eddigre már Kajetanon kívül az összes fiúk megszületett, a népes család fenntartása, iskoláztatása pedig komoly összegeket igényelt. Az apa anyagi lehetőségei pedig nem voltak korlátlanok, az 1767. évi úrbéri összeírás szerint (I.) Imre nagyjából 18.300 hold földbirtokkal rendelkezett, amely tekintélyes vagyonnak számított, azonban mindenre az ebből befolyó jövedelmek sem voltak elegendők.⁷²

Batthyány József György Mária Terézia 1753. évi általános egyetemi reformjának egyik első haszonélvezője volt, amelynek keretében az uralkodónő háromról két évre csökkentette a filozófiai képzést. A filozófiai stúdiumát Batthyány már valószínűleg Bécsben, az 1746-ban újonnan alapított és folyamatos fejlesztés alatt álló Theresianumban fejezte be, ahová a matrikula adatok szerint tanév közben iratkozott át.⁷³ Az intézményben pedig a fiatal gróf filozófiai és jogi tanulmányokat

⁶⁶ MNL VML KFL VIII. 52. fol. 202r A matrikulából az 1752–1753. tanév bejegyzései hiányoznak.

⁶⁷ Babocsay 1751-ben a grammatika évfolyam tanulója volt. MNL VML KFL VIII. 52. fol. 202v

⁶⁸ Batthyány az 1753. tanévben látogatta a filozófiai kurzus első, 1754-ben pedig a második évfolyamát. Varga 2022. Nr. 3086.

⁶⁹ Az intézmény történetéhez l. Madzsar 1926.

⁷⁰ Varga 2022. Nr. 1663. Balassa Pál, akit nem ismer a családtörténet, talán Pál helytartótanácsos fiatalon meghalt fia, (I.) Imre unokaöccse lehet.

⁷¹ A hétszemélyes tábla ünnepélyes megnyitó ceremóniáihoz l. P. Szabó 2007.

⁷² Batthyány Imre birtokai legnagyobb részt Vas vármegyében voltak találhatóak. Fónagy 2013. 768–769.

⁷³ Gemmell-Flischbach 1913. Nr. I/295. Az akadémia történetéhez bővebben l. Guglia 1912.

folytatott.⁷⁴ A bécsi nemesi akadémia hamar a Habsburg Monarchia legrangosabb és legjobb tudományos színvonalú oktatási intézményévé vált, ahol József György idején a jogi képzésen már olyan neves személyiségek tanítottak mint Johann Heinrich Gottlob von Justi (1717–1771) kameralista államtudós, Paul Joseph von Riegger (1705–1775) egyházjogász vagy a magyarok közül, gróf Apponyi József (†1787) jezsuita természetjogász.⁷⁵ A Theresianum az aktuális és a leendő nemesi elit fontos képzőhelye lett, ahol a Batthyány és a Sauer családból is József György volt az első, aki tanulhatott, de később mindkét családból többen megfordultak az intézményben, például Batthyány nádor unokája és a hercegi cím örököse, Lajos József (1753–1806) is.⁷⁶

A család számára két testvér egy intézményben való oktatására a Theresianumban már lehetőség nyílt, ugyanis a tízéves Ignác a császárvárosban kezdhette meg bátyjával párhuzamosan, 1754–1755-ben a gimnáziumi tanulmányait, ugyanis a Theresianum a jezsuita gimnáziumokhoz hasonlóan alsófokú képzést is biztosított.⁷⁷ A Theresianum múlt század elején kiadott matrikulája szerint (az eredeti forrás 1945-ben megsemmisült) Ignáchoz hasonlóan 1755-ben József György is abbahagyta a bécsi tanulmányait, azonban József György továbbra is az akadémián kellett, hogy tanuljon, ugyanis 1757. október 16-án Riegger professzor előtt ünnepélyes jogi vizsgát tett, amelyen a fővédnök szerepét az új bécsi érsek, gróf Christoph Anton von Migazzi (1714–1803) töltötte be.⁷⁸ A vizsga írott, bővített változata még ugyanebben az évben – a vizsgázó Mária Teréziának címzett rövid dicsőítő beszédével együtt – Bécsben, Trattner nyomdájában kötetként is megjelent.⁷⁹ A rendelkezésre álló adatok szerint József György oktatása ezen ünnepélyes vizsgával bizonyosan befejeződött. (I.) Imre tehát nem küldte külföldre művelődni legidősebb fiát (és a többit sem), nem úgy, mint egy generációval korábban az ő apja tette gyermekeivel, ami részben a népes család miatti kiadásokkal, de legfőképpen a megváltozott oktatási szokásokkal magyarázható. Mária Terézia ugyanis az osztrák örökösödési háborút követően mindent megtett annak érdekében,

⁷⁴ A Theresianum kiadott matrikulája évfolyammegjelöléseket nem tartalmaz, de József György tanulmányi előmenetele és hosszabb bécsi tartózkodása alapján egyértelműnek tűnik, hogy nemcsak a hároméves jogi képzést végezte Bécsben, hanem filozófiai évfolyamot is ismétel a császárvárosban.

⁷⁵ A Theresianum tudományos színvonalához l. Kökényesi 2012. Az akadémiai diákélethez pedig: Kökényesi 2008.

⁷⁶ Batthyány (II.) Lajos 1762–1767. között tanult a Theresianumban. Gemmell-Flischbach 1913. Nr. I/437.

⁷⁷ Gemmell-Flischbach 1913. Nr. I/296.

⁷⁸ A család és József György reprezentációját erősítette, hogy a vizsgáról még a *Wienerisches Diarium* is beszámolt. WD 1757. 10. 22.

⁷⁹ Bathyan 1757. József György vizsgájára és a hasonló reprezentatív vizsgakiadványok jelentőségére már Olga Khavanova is felhívta a figyelmet: Khavanova 2006.

hogy a nemesi elit számára a Habsburg Monarchia határain belül is megfelelő oktatási intézmények álljanak rendelkezésre.

A másodszülött fiú, Ignác tanulmányi pályája a császárvárosból való távozást követően új irányt vett, az 1756. tanévben öccsével, Imrével együtt a pesti piarista gimnáziumban folytatta tanulmányait.⁸⁰ A jezsuita és a piarista iskolarendszer könnyen átjárható volt, így Ignác zökkenőmentesen folytathatta tanulmányait Pesten a humonióra két évfolyamának elvégzésével, Imre pedig a grammatikai osztályban első nyilvános iskolai élményeire tehetett szert.⁸¹ A 18. század második felében a piarista rend az udvarban és a magyar nemesség körében is egyre több támogatóra tett szert, iskoláik látogatottsága pedig folyamatosan növekedett. A Batthyány család részéről is látványos nyitás volt érzékelhető ekkor a piaristák irányába: 1748–1750 között a leendő nádor két fiát, Tódort (1729–1812) és Fülöpöt piarista házi nevelő tanította, illetve az 1750-es évek közepén (I.) Imre, valamint mindkét testvére, (III.) Ádám és (II.) Zsigmond is fogadott fiai mellé piarista házi tanítót.⁸² A piarista rend az idősebbik testvérnek, Ignácnak olyannyira megtetszett, hogy saját maga is igen elhivatott módon a kegyes tanítórendhez akart csatlakozni, azonban az apa ezt nem engedélyezte számára – miként a témát Koltai András tanulmányában már alaposan feldolgozta.⁸³ Ignác és Imre két éven keresztül tanultak Pesten, majd az apa hazarendelte őket Pinkafőre és 1758-ban Edegger Boldizsár (1726–1780) piarista atya felügyelete alatt otthon taníttatta őket, tehát a szülők piarista rendbe vetett bizalma nem ingott meg.⁸⁴ Egyelőre kérdéses, hogy a következő tanévben hol tanultak a fiúk (talán továbbra is otthon más nevelő felügyelete alatt), ugyanis Edegger atyát – az apa részéről ekkor már károsnak vélt piarista befolyás miatt – Nyitrára helyezték át filozófia tanárnak, ami tudományos felkészültségét is tükrözi.⁸⁵

A testvérek az 1760. évi tanévet már Grazban, a família által oly kedvelt jezsuita oktatási központban töltötték, ahová legkésőbb 1759. koraőszén megérkeztek, legalábbis Joseph Edler von Catharin orvos október 17-én az aggódó anyának írt leveléből arról értesülhetünk, hogy a megbetegedett fiúk jó kezelésben részesültek.⁸⁶ A szülők ekkor már Ignácot egyházi pályára szántak, aki – immáron jáki

⁸⁰ Ignác tanulmányairól bővebben l. Koltai 2002.

⁸¹ Ignác 1756-ban a *poetica*, 1757-ben a *rhetorica* évfolyam hallgatója volt, öccse pedig előbb a *grammatca*, majd a *syntaxis* osztályba járt. PMKL III.9.a. 1. fol. 273–287.

⁸² Koltai 2002. 170–171.

⁸³ Koltai 2002.

⁸⁴ Koltai 2002. 173–174.

⁸⁵ Léh – Koltai 1998. 98.

⁸⁶ A filozófiai képzése alatt mindkét fiú „nagyon jó” (*valde bona*) tanulmányi minősítést kapott. Andritsch – Kernbauer 2002. 266.; 268.; 449.; 452. Cathrin a levelében a fiúk nővérére, Izabellára is kitér, aki szintén a doktor kezelése alatt állt (tehát a tizenhatéves lány is ekkor Grazban kellett, hogy tartózkodjon). BLA II-2, B/Ia-172 (Fasc. 8. Nr. 194.)

apátként – a filozófiai stúdium két évfolyamát végezte el Grazban, Imre pedig befejezte a gimnáziumi tanulmányait, illetve egy éven keresztül ő is filozófiai képzésben részesült. Ezt követően a fiúk elkerültek a stájer tartományi székhelyről, Ignácot Nagyszombatba küldték teológiai stúdiumra, Imre formális tanulmányai pedig a rendelkezésre álló adatok szerint befejeződtek, habár a pályakezdésig (amiről később lesz szó) még volt egy szabad éve, amely során valahol (egyelőre ismeretlen helyszínen) akár a filozófiai képzését is befejezhette.⁸⁷ Nagyszombat a Batthyányak esetében nem tekinthető tipikus oktatási helyszínnek, ahol a família birtokainak nyugati fekvése – ezáltal Graz és Bécs könnyebb megközelíthetősége – miatt viszonylag kevés családtag fordult meg. Nagyszombatban egyetemi stúdiumot a család tagjai közül csupán az egyházi pályára készülők folytattak, mint Ignác nagybátyja, Pál vagy harmadunokatestvére, József (1727–1799), a leendő esztergomi érsek.⁸⁸ Batthyány nádor másodszülött fiával, Józseffel ellentétben Ignác csupán a teológiai képzés egy részét végezte el a magyarországi jezsuita egyetemen, majd a második év befejezése előtt Rómába utazott, ahol familiájából elsőként a neves Gregoriana egyetem tanulója és a Collegium Germanicum et Hungaricum szeminaristája lett.⁸⁹ Ignác 1763. július 10. és 1766. március 31. között tartózkodott Rómában, ahol az egyetemen, illetve azon kívül is – a szeminaristákkal palotákat, pápai és főúri gyűjteményeket látogatva – számos szellemi impulzus kellett, hogy érje őt.⁹⁰ A tehetséges kispap abban a megtiszteltetésben részesült, hogy 1765. november 1-jén XIII. Kelemen köszönthette beszédével, a pápai városból való távozását megelőzően pedig nyilvános teológiai disputájára és doktorrá avatására is sor került.⁹¹

Az életkorban egymástól csupán egy év különbségre lévő Antal és Alajos első képzését a családi otthonban kapta meg, amelyről az apa, 1762-ben Mária Teréziának benyújtott kérvényéből értesülhetünk.⁹² A kérvényből megtudhatjuk, hogy (I.) Imre a két fiút eddig otthon tartotta, lehetőségeihez mérten jó oktatásban igyekezett őket részesíteni annak érdekében, hogy a jövőben képesek legyenek az

⁸⁷ Ignác Nagyszombatban előbb a Seminarium Marianum, majd a Seminarium Generale tagja lett. Kmety – Szögi – Varga 2021. Nr. 8289.

⁸⁸ Kmety – Szögi – Varga 2021. Nr. 4786.; 6842.

⁸⁹ Veress 1917. 204. Római anyakönyvi bejegyzése szerint Ignác Budán is tanult, a Theresianum előtt feltehetően a budai jezsuita gimnáziumban folytatott tanulmányokat (jó eséllyel József György helyi akadémiai képzésével párhuzamosan), azonban az intézmény matrikulája sajnos megsemmisült.

⁹⁰ A kispapokat körülvevő római környezetről, illetve az itáliai stúdiumok hatásáról legújabban I. Dóbék 2022.

⁹¹ Ignác a nyilvános disputáról a családi pénztár kímélése céljából majdnem lemondott, de erre aztán mégsem kellett, hogy sor kerüljön. Veress 1941. 302–303.

⁹² MNL OL A 1 1762. Nr. 202. A pályázatban a fiúk nincsenek név szerint megnevezve, de Antaltól és Alajosról kell, hogy szó legyen.

udvar és a haza szolgálatába állni. A beadványból az is kiderül, hogy az egyik fiú számára már van előkészített hely a bécsi Theresianumban, a másik számára pedig a Löwenburg-konviktusban, ami császárvárosi piaristáknál működő nemesi akadémia volt.⁹³ Az apa azonban a fiúk egymás közötti őszinte testvéri szeretetére és egészséges versenyszellemére való tekintettel nem szívesen választotta volna szét őket és azt kérte, hogy mindkét fiát hadd adja majd a következő tanévtől a Theresianumba (ami rangosabb iskolának számított). Az apa terve ekkor nem sikerült, a fiúk végül 1764-ben Nagyszombatban folytatták tanulmányaikat, a kettejük közötti alacsony különbségre való tekintettel azonos osztályban, mindketten a *syntaxis* évfolyam tanulói lettek.⁹⁴ Nagyszombat már a 17. században is a katolikus nemesi elit központi jelentőségű képzőhelye volt, ahol ugyan a 18. század közepén csökkent a főnemesek jelenléte, de Mária Terézia reformjainak a hatására az intézmény újra vonzóvá vált még a grófi familiák számára is, nem véletlen, hogy a Batthyány fivérekkal azonos időben Barkóczy, Esterházy és Pálffy fiúk is látogatták a gimnáziumot.⁹⁵

A testvérek szétválasztására egy évvel később azonban sor került, Antal a bécsi Theresianumban folytatta tanulmányait – idősebb testvéreivel ellentétben – ösztöndíjas tanulóként, ami a családi költségvetés számára számottevő könnyebbséget jelentett.⁹⁶ Antal hat tanéven keresztül tanult a császárvárosi akadémián, amely során távolabbi rokonával, Batthyány-Strattmann Lajossal, a leendő herceggel is közelebbi kapcsolatba kerülhetett, illetve a filozófia képzésen két neves magyar természettudós jezsuita páter, Makó Pál (1723–1793) matematikus, fizikus és Mitterpacher Lajos (1734–1818) agrártudós óráit is látogatnia kellett.⁹⁷ Alajos viszont maradt továbbra is Nagyszombatban, ahol a hátralévő gimnáziumi képzés egészét elvégezte, valamint a korszerű nemesi konviktusnak is a tagja lett, ahol olyan ismeretek (modern nyelvek, táncstudás) birtokába juthatott, amelyek a nyilvános iskolai képzésnek nem képezték a részét.⁹⁸ Batthyány Alajos jó képességű diák volt, akinek 1765-ben a konviktusban tett vizsgája, amely korszerűnek számító geográfiai, történelmi, numizmatikai és heraldikai kérdéseket egyaránt

⁹³ MNL OL A 1 1762. Nr. 202.; Kökényesi 2021. 66–68.

⁹⁴ Fazekas et al 2020. Nr. 30588.; 30589.

⁹⁵ A nagyszombati jezsuita gimnázium és egyetem főnemesi tanulóihoz I. Kökényesi 2022.

⁹⁶ Regium Theresianum 1767; Regium Theresianum 1770; Gemmell-Flischbach 1913. Nr. I/502. Antal ösztöndíja már az apa 1762. évi kérvénye alapján is rendelkezésre kellett, hogy álljon, de Antal ösztöndíjának a felhasználását köszönöm Olga Khavanovának, hogy a saját adatai alapján is megerősítette nekem. A Theresianum tandíja ebben az időszakban 420 forintot tett ki, de a saját nevelő, saját szoba további több száz forintba került. Sőt, 1758 előtt (tehát József György bécsi tanulmányai idején) az akadémia látogatása még költségesebb volt. Kökényesi 2021. 58–59.

⁹⁷ Kökényesi 2012. 45–52.

⁹⁸ Fazekas et al. 2020. Nr. 30588.; Kökényesi 2022, 136.

tartalmazott, nyomtatott formában is megjelent, ami a család reprezentációját is erősítette.⁹⁹ Egy évvel később, 1767. október 17-én Batthyány Alajos belépett a jezsuita rendbe, az egyházi pályára való lépése elképzelhető, hogy már korábban megfogalmazódott benne vagy szüleiben, ezért is hagyták – a többi testvérral ellentétben – Nagyszombatban művelődni.¹⁰⁰ Ugyanekkor csatlakozott Nagyszombatban a Jézus Társaságához a família nemesi ágából származó Klobusiczky László (1750–1800) – Klobusiczky Péter (1752–1843) későbbi kalocsai érsek bátyja is – akivel Alajos nemcsak Nagyszombatban tanult végig (1764–1766 között) azonos évfolyamon, hanem a bécsi noviciátusukat (1767–1768) is együtt végezték, illetve ezt követően Leobenben is közösen kezdték meg a jezsuita tanárképzést.¹⁰¹

Leobenben Alajos pályájában azonban törés következett be. Kilépett a jezsuita rendből, szakított az egyházi hivatással, ellenben Klobusiczky Péter tovább folytatta szerzetesi tanulmányait, ő néhány évvel később – majd csak a rend feloszlása miatt – kényszerült pályaváltásra. A családi levelezés sajnos nem szolgáltatott többletinformációt a pályaváltás körülményeit illetően, annyi azonban bizonyos, hogy a szülők el kellett, hogy fogadják fiuk döntését (Alajost nem tagadták ki a végrendeletből), aki pedig bizonyára apai döntésre 1769–1770 folyamán az egri jogakadémián (a Foglarianumban) folytatta tanulmányait.¹⁰² A rendhagyó, a családi birtokoktól távoli oktatási helyszínválasztásban több szempont is közrejátszhatott: egyfelől Egerben már régóta, 1740-től folyt (ugyan ekkor még csak alacsonyabb szintű) jogi képzés, 1754-ben gróf Barkóczy Ferenc (1710–1765) egri püspökként azonban jelentős reformokat vitt véghez az akadémián, amely az 1767. tanévtől megújult épületben fogadta a hallgatókat.¹⁰³ A Foglarianum ezt követően bizonyos főnemesi famíliák számára is vonzó desztinációvá vált, például gróf Esterházy János Károly (1723–1757) helytartótanácsos fia, Kázmér (1749–1802), leendő zólyomi főispán 1769-ben Alajos évfolyamtársa volt (korábban pedig Antallal a Theresianumban tanult egy intézményben).¹⁰⁴ Másfelől a helyszínválasztásban bizonyára az is szerepet játszott, hogy Alajos bátyja, Ignác a helyi székeskáptalan tagja volt, valamint az egri jogakadémián nem tanítottak jezsuiták, ellenben az idősebb testvérek elsődleges képzési helyén a bécsi Theresianumban igen, ahol Alajos számára (a rendből való kilépése miatt) lehet, hogy kellemetlen lett volna jezsuita páterekkel találkozni, illetve a császárvárosi tanulmányok jóval költségesebbek

⁹⁹ Batthyán 1765.

¹⁰⁰ Lukács 1987. I. 70. A szülők Alajos döntését (szemben Ignác szerzetesi hivatásának vágyával) azért is fogadhatták el, mert Alajos későbbi gyermek volt és a jezsuiták között több főnemes (köztük a korábban említett, Theresianumban tanító Apponyi gróf) is szolgált.

¹⁰¹ Lukács 1988. II. 738.

¹⁰² Udvardy 1898. 667. (I.) Imre végrendeleteit I. MNL OL P 1320 O/a fol. 12–47.

¹⁰³ Udvardy 1898. 1–49.

¹⁰⁴ Eszterházy 1901. 254.; Udvardy 1898. 667.

is lettek volna. 1770-ben aztán a hasonló korú Antal és Alajos képzése egymással párhuzamos módon véget ért.

Batthyány (I.) Imre és Sauer grófnő legfiatalabb fiának, Kajetánnak az oktatása 1771-ben a testvéreitől eltérően, de nagybátyjához, Zsigmondhoz, illetve a família korábbi generációjának számos tagjához hasonlóan a soproni jezsuita gimnáziumban kezdődött, amely továbbra is kedvelt intézménynek számított a nemesi elit körében, Kajetánnal egy időben Draskovich, Festetics és Széchényi fiúk is tanultak Sopronban.¹⁰⁵ A Jézus Társasága 1773. évi feloszlata miatt ő azonban már nem tudta a képzését a jezsuita atyák felügyelete alatt befejezni, sőt egyelőre még kérdéses, hogy Kajetán a gimnázium középső három évfolyamát hol végezte el, annyi azonban bizonyos, hogy a retorika osztályt már a váci Theresianumban kezdte meg.¹⁰⁶ Az 1767-ben alapított, a piarista rend kezelésében működő nemesi akadémia új oktatási intézménynek számított, amely a bécsi akadémia mintájára, az állam szolgálatába lépő nemesek számára kívánt hasznos és kurrens tudásanyagot közvetíteni, mindezt pedig a Magyar Királyságban, ahol korábban még nem működött lovagi akadémia.¹⁰⁷ Kajetán Vácon az 1775. tanévben tanult ösztöndíjas diákként, ahová még bizonyosan apja akaratának megfelelően került, ugyanis (I.) Imre 1774. december 30-án hunyt el (a tanév pedig már az ősz végén megkezdődött).¹⁰⁸ A szüleit elvesztő fiú tanulmányainak felügyeletét ezt követően a családfői szerepbe került József György, Kajetán több mint húsz évvel idősebb bátyja vette át, aki 1775. nyarán pályázott öccse számára a bécsi Theresianumba – immáron a filozófiai képzésre – ösztöndíjas helyre.¹⁰⁹ A váci akadémia a lehetőségeihez mérten színvonalas intézménynek számított, ahol még főnemesek (például Andrassy-, Schmidegg- vagy Vojtkffy-fiúk) is megfordultak, azonban jelentőségében nem vetekedhetett a Habsburg Monarchia első számú nemesi akadémiájával. Az 1776. tanévben Kajetán már a császárvárosban tanult, ahol József Györgyhez és Antalhoz hasonlóan nemcsak filozófiai, hanem jogi stúdiumot is folytatott, amelyen az 1781-ig Bécsben művelődő fiú, már Joseph von Sonnenfels (1732–1817) államtudományos publicista és tanácsadó kurzusait is kellett, hogy látogassa.¹¹⁰

¹⁰⁵ MNL GyMSM SL VIII. 52. (a soproni matrikula nem tartalmaz oldalszámozást).

¹⁰⁶ MNL OL E 150. Irregestra 17. fol. 473r. Székér Barnabásnak itt szeretném megköszönni, hogy a váci Theresianum diáknévsoraira felhívta a figyelmemet.

¹⁰⁷ A váci Theresianumhoz I. Kisparti 1914. Az akadémia elődintézményéhez pedig: Székér 2022.

¹⁰⁸ Verzeichniss 1896. 33. (I.) Imre a Hétszemélyes Tábla ülnökeként való rendszeres pesti tartózkodásai miatt is számos közvetlen információval kellett, hogy a váci akadémiáról rendelkezzen.

¹⁰⁹ MNL OL A 39 1775. Nr. 3479.; 3692.; 4607. Az iratokból nem derül ki egyértelműen, hogy Kajetán megkapta-e az ösztöndíjat, de annyi bizonyos, hogy a következő tanévtől a Theresianum tanulója lett.

¹¹⁰ Gemmell-Flischbach 1913. I/833.; Kökényesi 2021. 65–66.

Pályakezdés és karrier

A család grófi ágának történetében új helyzetet jelentett, hogy Batthyány (I.) Zsigmond fiai nemcsak gyermekeik iskoláztatását élték meg, hanem többségük pályakezdését és házasságkötését is. A fejezet keretében Batthyány (I.) Imre példáján szeretném röviden bemutatni, hogy a Magyar Királyságban a 18. század folyamán egy főúri apának milyen lehetőségei voltak gyermekei pályafutásának egyengetésére.

A két legidősebb fiú, József György és Ignác a testvéreiktől több szempontból igen eltérő karriert futottak be és pályájuk is tőlük eltérő módon kezdődött. Az elsőszülött fiú az egyedüli, akit (I.) Imre egyértelmű módon a hivatali pályára szánt, annak ellenére, hogy a tanulmányaival 1757-ben, tehát a hétéves háború kezdetén végző József György számára a katonai karrier is kiváló kitörési lehetőséget jelenthetett volna. (I.) Imre – akinek az apja vagy a testvérei sem katonai karriert építettek – biztosabb lehetőséget látott a hivatali érvényesülés terén, amelyhez a fiú tanulmányai és a saját kapcsolatrendszere is adott volt. Az apa már 1758-ban a fiú keresztapjának, Batthyány Lajosnak a kegyelmébe ajánlotta József Györgyöt és kérte támogatását pályájának egyengetésében.¹¹¹ Batthyány nádorhoz (I.) Imre az 1750–1760-as évek fordulója körüli időszakban több levélben is bizalommal fordult segítségért, többek között támogatását kérve a fiú számára a császári kamarási kinevezés megszerzésében, amelyet 1759-ben sikerült is kijárni a számára.¹¹² Az udvari rangot biztosító kamarási aranykulcsot fiatalon (21 évesen) sikerült József György számára megszerezni, ami fontos családi érdeknek számított. A világi pályát választó fiatalabb testvérek esetében – akik 27–32 éves koruk között lettek kamarások – az apa már nem tudott hasonló módon közbenjárni.¹¹³ 1763. december 28-án szintén a befolyásos rokon, Batthyány Lajos volt az, aki értesítette (I.) Imrét arról, hogy kérésének megfelelően közbenjárt fia érdekében Mária Teréziánál és gróf Rudolph von Chotek (1706–1771) cseh-osztrák főkancellárnál is, a fiút pedig az uralkodónő belső-ausztriai kormánytanácsosnak fogja kinevezni.¹¹⁴ Ekkor még

¹¹¹ (I.) Imre 1758-ban – aki ekkor Biharban tartózkodott főispáni adminisztrátori teendői miatt – két levelében is ajánlotta a fiát a befolyásos másodunokatestvérének. MNL OL P 1314. Nr. 59564. (1758. 10. 08.); Nr. 59565. (1758. 02. 23.). A keresztelési anyakönyvből lehet tudni, hogy József György keresztszülei Batthyány Lajos és az ő anyja, Strarttmann Eleonóra voltak. A levelezésben azonban erre nem történik utalás. AdSG Taufbuch III. fol. 312. A többi gyermek esetében a keresztszülei funkciót nem főnemes töltötte be, hanem jellemzően helyi nemesek (számos esetben a Falussy család tagjai).

¹¹² MNL OL P 1314 Nr. 59567. (1759. 11. 22.); Vásárhelyi – Szluha 2005. I. 111.

¹¹³ Vásárhelyi – Szluha 2005. I. 111. Az udvari titulusokról bővebben l. Kókényesi 2018.

¹¹⁴ BLA II-2, B/Ia-238. (Fasc. 10. Nr. 261.)

József György – némi fizetéssel és szavazati joggal bíró – létszámfeletti státuszban kezdte meg működését, de apjával ellentétben úgy tűnik, hogy ő hosszabb időre Grazban rendezkedett be, 1772-ben például a helyi Dietrichstein-palotában lakott.¹¹⁵ A grazi kormánytanácsosi pozíció a családban többek számára kézenfekvő első hivatali pozíciónak számított, például később (II.) Zsigmond fia, Fülöp is ott kezdte a pályáját.¹¹⁶

Batthyány (I.) Imre másodszülött fiának, Ignácnak a pályája nemcsak azért rendhagyó mert a testvérek közül ő volt az egyedüli, aki a papi hivatást választotta, hanem azért is mert róla tudjuk egyedül, hogy a hivatásához kapcsolódó vágyai egészen mások voltak, mint az apa elképzelései. Ignácban a pesti gimnáziumban folytatott tanulmányai során, legkésőbb 1757-ben megfogalmazódott, hogy piarista szerzetes szeretne lenni, ami azonban nem egyezett a szülői akarattal.¹¹⁷ Az apa egyértelműen elhatárolódott attól, hogy fiából piarista szerzetes legyen, amiben egyfelől a családi hagyományok is fontos szerepet játszottak, másfelől a magyarországi piarista rendtartományt hiába vezette ebben az időszakban pont egy született főnemes, báró Cörver János (1715–1773), aki Ignác számára is példaképként szolgált,¹¹⁸ ettől függetlenül a magyar piaristák között ekkor igen kevés főúri származású személyt lehet azonosítani. A szülők és Ignác között a világi papi pályában való megállapodás egyfajta kompromisszum eredménye lehetett, amely mindkét fél számára megfelelőnek bizonyult. Ignác Rómából való hazatérését követően előbb kanonikként, majd nagyprépostként az egri székeskáptalan tagja lett.¹¹⁹ A másodszülött fiú vállán pedig az egyházi rend felszentelt tagjaként minden bizonnyal jelentősen csökkent az apai nyomás, illetve (I.) Imre fia karrierjére kevesebb befolyást tudott gyakorolni, mint a világi hivatást választókéra. Egerbe való megérkezését követően, Ignác azért még eleget tett fiúi kötelességeinek és 1766. szeptember 21-én levélben tájékoztatta apját arról, hogy rendben megérkezett a városba, amelyet igen szépnek és takarosnak talált, habár az újonnan elkészült minorita templom zöld tetőcserepei nem nyerték el a tetszését.¹²⁰ A levélben

¹¹⁵ Instanzkalender 1772. 23. József György magyar hivatali pozíciókat is viselt, 1758-ban a Helytartótanács (feltehetően létszámfeletti) tanácsosa volt. Ember 1940. 200. Fallenbüchl jegyzéke szerint a Magyar Udvari Kamaránál 1766–1782 között szolgált tanácsosként egy bizonyos Batthyány József János, aki talán azonos lehet József Györggyel, ugyanis ő a keresztségben a József Xavér Lajos János Ignác nevet kapta, tehát János is volt, de az általa is aláírásaiban használt György nevet ekkor még nem viselte. Amennyiben valóban József Györgyről lenne szó, akkor a Grazban élő hivatalnok valamiféle távolról végezhető szolgálatot láthatott el. Fallenbüchl 1972. 346.

¹¹⁶ Hammer-Luza 2014. 182.

¹¹⁷ Koltai 2002.

¹¹⁸ Batthyány Ignác 1757–1758. folyamán Cörvernek írt leveleit l. Koltai 2002. 179–189.

¹¹⁹ Biró 1941. 4.

¹²⁰ „Agriensis civitas bella satis esse, nisi in oculis meis eam deformaret tectum viride quod P.P. Minoritae suo templo imposuerunt.” BLA II-2, B/Ia-278. (Fasc. 11. Nr. 302.)

az elhivatott fiatal pap arról is beszámol apjának, hogy nagy erőkkal tanulja a magyar nyelvet, valamint a morálteológiai ismereteit is igyekszik felfrissíteni annak érdekében, hogy minél jobban felkészüljön a prédikálásra és a gyóntatásra.¹²¹

Batthyány Ignác magyar nyelvtanulásra vonatkozó elszólása sokat elárul a családi nyelvhasználatról. Míg (I.) Zsigmond főként magyarul levelezett, és (I.) Imre ugyan még tudott magyarul, de túlnyomó többségében németül és latinul írt, addig a következő generáció számára a magyar nyelv már kihívást jelentett. A szoros osztrák kapcsolatokkal rendelkező, (I.) Imre és stájer felesége a családi kommunikációra elsődlegesen a német nyelvet használhatták, az apa is főként németül levelezett a gyermekeivel, szemben Batthyány Lajos családjával, ahol az udvarban divatos francia volt a levelezés elsődleges nyelve.¹²² A Batthyány-fiúkat a Theresianumban anyanyelvűtől függetlenül magyarként (*Hungarus*) tartották számon, de Antal esetében tudjuk, hogy számára az apa 24 forintért külön magyar nyelvtanárt is fizetett.¹²³

Az életkorban következő két Batthyány-testvér, (II.) Imre és Antal pályakezdése mutatja a legtöbb hasonlóságot, akiknek a karrierkezdése felett még az apa aktívan tudott örködni. (I.) Imre mindkét középső fiát tanulmányaik befejeztével katonai szolgálatra adta, amelyek körülményeiről a családi levelezés bőséges információkat tartalmaz. Ifjabb Imre 1761. november 21-én kezdett el – Vas vármegye ajánlására (ahol a főispáni székben ekkor váltotta egymást Batthyány Lajos és fia, Ádám Vencel) – az újonnan alapított bécsi Magyar Nemzeti Testőrség állományában szolgálni, amely egyfajta átmenetet jelentett a tanulóévek és a hadi szolgálat között.¹²⁴ Az udvari szolgálat, különösen fiatal korban jól illeszkedett a Batthyányok hosszú távú családi stratégiájába, miként már (I.) Ádám is a 17. század második harmadában hosszabb időn keresztül kamarásként szolgált az udvarban, vagy

¹²¹ „Nunc linguae Hungaricae ediscendae me totum impendo, simul Capita Theologiae Moralis revolvo, ubi vires penitus consolidatas habeo Concionari incipiam et Confessiones excipere.” – BLA II-2, B/Ia-278. (Fasc. 11. Nr. 302.)

¹²² Batthyány Lajos és gyermekei között azonban elvétve van példa magyar nyelvű levélváltásra is. Például 1752. 07. 12-én Pozsonyból Ádám Vencel magyarul írt apjának. MNL OL P 1314 Nr. 57829. Batthyány Lajos műveltségéhez és nyelvhasználatához bővebben l. Biro 2006. 38–39.; Hursán 2019. 164–165.

¹²³ Regium Theresianum 1767; Regium Theresianum 1770. Az apa 24 forintos nyelvtanári tartozásáról Franciscus Xav. Boujartnak (1729–1805), a Theresianum lotaringiai származású prefektusának és francia nyelvtanárának a leveléből értesülhetünk. Lukács 1987. I. 123. (A levél nem kapott külön numerust, valószínűleg más levél melléklete lehetett, a levél az iratanyag BLA II-2 13. fasciculusában található.) Valószínűleg a jezsuita Szegedi Pál (1735–1814), leendő székesfehérvári kanonok, majd cattarói választott püspök lehetett Batthyány magyar nyelvtanára a Theresianumban, akit 1770-ben neveztek ki győri magyar hitszónoknak, előtte pedig két éven keresztül tanított a Theresianumban. Lukács 1988. III. 1651.

¹²⁴ Hellenbronth 1940. 81.

(I.) Imre bátyja, (III.) Ádám is fiatalon nemesi apródként kezdte a pályáját, miként az 1750-es évek közepén a Batthyány Károly *ayo* felügyelete alatt álló trónörökös udvarban Batthyány Tódor és (I.) Imre unokaöccse, Balassa József (1733–1756) is kamarási szolgálatot teljesített.¹²⁵ A Magyar Nemesi Testországban a köztestőri szolgálat az alapítás utáni években még bizonyos – jellemzően a császárvárosba kevésbé integrálódott – főnemesi famíliák (Inczédy, Pejacsevich, Révay) számára is vonzó intézményt jelentett, ahol a fiatal nemesek udvari kapcsolatokat építhettek, művelődhettek és belekóstolhattak a katonai szolgálatba.¹²⁶

A testőrség az apai szándék szerint Batthyány (II.) Imre esetében is fontos művelődési és a későbbi szolgálatra felkészítő szerepet játszott, ami a fiú esetében a kimaradt nemesi akadémián való művelődést is hivatott pótolni. Az apa első számú kapcsolattartója a testőrségnél gróf Rhédey János (1713–1768) tábornok, testőrfőhadnagy volt, akinek a leveleiből értesülhetünk (II.) Imre bécsi működéséről. Rhédey 1762. június 9-én Erdélyből való visszatérését követően rögtön tájékoztatta az aggódo apát fia helyzetéről, megtudhatjuk, hogy a fiú a gárdadobostól (*Garde-Paucker*) zenei órákat vett, illetve a táncot és a lovaglást is gyakorolta.¹²⁷ Olyan készségeket kellett, tehát (II.) Imrének elsajátítania, amelyek az általa látogatott jezsuita iskolák tananyagából hiányzott, de a nemesi műveltségkánonnak a részét képezte. Ugyanezen törekvés jegyében a fiú a gárdaszolgálata során franciául is tanult, amelyről elsőként Rhédey 1762. augusztus 3-án kelt leveléből értesülhetünk.¹²⁸ A testőrfőhadnagy híradásából azt is megtudhatjuk, hogy a fiú előkelő körülmények között töltötte a gárdaszolgálatot, grófhhoz méltó ellátásában részesült, naponta háromszor kávézott, gyümölcsöt fogyasztott és vendéglőt látogatott. Minderre, illetve az öltözködési és egyéb kiadásokra természetesen nem lett volna elegendő az a 12 forint 30 krajcár, amit a fiú köztestőrként a gárdában havonta keresett (ennél még a havi étkezése is közel kétszer ekkora költséget tett ki), azonban az apa a fiú járandóságát tekintélyes összeggel, évi 500 forinttal egészítette ki.¹²⁹ (II.) Imrének azonban mindezek ellenére (vagy éppen a megkülönböztetett bánásmód miatt) nem ment könnyen a testőrségbe való beilleszkedés. Rhédey 1762 október 12-i híradásából megtudhatjuk, hogy a fiúval komoly magatartásbeli problémák adódtak, tiszteletlenül viselkedett a tisztekkel, amiért kezdetben házi őrizetet kapott, ami nem használt, majd a porkolábnál kellett ülnie, de ez sem volt elég, ugyanis a seborvost is felpofozta, ami után gróf Esterházy Miklós (1711–1764) testőrkapitány javaslatára a katonai erkölcsnek (*more militari*)

¹²⁵ Koltai 2012. 43–51.; Kökényesi 2021. 106–107.

¹²⁶ Kökényesi 2021. 149–154.

¹²⁷ BLA II-2, B/Ia-190. (Fasc. 9. Nr. 214.)

¹²⁸ BLA II-2, B/Ia-197. (Fasc. 9. Nr. 221.)

¹²⁹ BLA II-2, B/Ia-197. (Fasc. 9. Nr. 221.) A fiú pénzügyeit Rhédey intézte, aki több alkalommal is tett jelentést (I.) Imrének.

megfelelő büntetésben részesítették.¹³⁰ Rhédey véleménye szerint a húszéves fiú fő hibája a fölényesség (*Keckheit*) volt, amin változtatnia kellett, bár ezen talán kevésbé segített, hogy a fiú számára (rosszallás mellett ugyan, de) elnézték azt is, hogy a testőrőrhadnagy által neki szánt lovat elutasítsa és másikat válasszon.¹³¹ A hír hallatára az apa Rhédeytől rendkívül udvariasan elnézést kért és köszönetét fejezte ki neki azért, amiért a fia gondját viseli, egy másik levélben pedig (II.) Imréhez fordult, akit felettebb erélyesen rendre utasított.¹³² (I.) Imre közölte fiával, hogy meg kell tanulnia rangjához, családjához méltóan viselkednie, mert ezzel rájuk hoz szégyent, a felettesei parancsának engedelmeskednie kell, különben súlyos következmények lesznek, szóval nem szeretne róla újabb panaszt hallani.¹³³ A szigorú atyai intés megtette a hatását, Rhédey már a hónap végén pozitív változásokról adott hírt és azt javasolta, hogy ifjabb Imrét még ne helyeztesse át egy ezredbe rendes katonai szolgálatra, ugyanis a fiú még fiatal, és a gárdánál a hadi mesterségről sokat tanulhat.¹³⁴

(I.) Imre megfogadta Rhédey tanácsát, fiát – akivel további viselkedési problémák már nem adódtak – még több mint egy éven keresztül hagyta a gárdában szolgálni, ahonnan ifjabb Imre 1764. január 16-án lépett ki.¹³⁵ A fiú regimenthez való áthelyeztetése az apa számára összetett szervezőmunka eredménye volt. (I.) Imre már 1762. őszén érdeklődött unokafivérének (*Vetter*), Batthyány Károlynál – miként egymást leveleikben kölcsönösen szólították –, hogy szükség esetén a fiát a saját dragonyos ezredébe nem tudná-e átvenni.¹³⁶ A befolyásos rokon, aki nemcsak főudvarmester, hanem tábornagy is volt, igen sokat segédkezett előbb ifjabb Imre, majd Antal katonai pályájának az elindításában – (I.) Imre a két fia ügyében nagyjából másféltucat levelet váltott vele –, sőt Batthyány Károly egyik leveléből arról is értesülhetünk, hogy József György grazi tanácsosi kinevezésénél is közreműködött.¹³⁷ (II.) Imre példáján látszik – kiváltképp az 1762. őszi krízis esetében – hogy az apa fia érdekében ügyesen tudta a Batthyány familia főágának Bécsben élő tagjait Károlyon kívül még Tódor kamarai, majd kancelláriai tanácsost és nővérét, Mária Antóniát (1720–1797), Pármai Izabella főudvarmesternőjét mozgósítani, akiktől valószínűleg nemcsak információkat várt a fiával kapcsolatban,

¹³⁰ BLA II-2, B/Ia-205. (Fasc. 9. Nr. 229.)

¹³¹ BLA II-2, B/Ia-205. (Fasc. 9. Nr. 229.)

¹³² BLA II-2, B/Ia-207. (Fasc. 9. Nr. 231.)

¹³³ BLA II-2, B/Ia-206. (Fasc. 9. Nr. 230.)

¹³⁴ BLA II-2, B/Ia-210. (Fasc. 9. Nr. 234.)

¹³⁵ Hellenbronoth 1940. 81.

¹³⁶ Erről (I.) Imre Rhédeynek 1762. októberében írt levélfogalmazványából értesülhetünk: BLA II-2, B/Ia-207. (Fasc. 9. Nr. 231.)

¹³⁷ Batthyány Károlynak a József György ügyében tett közbenjárásáról az 1763. 07. 10-i leveléből értesülhetünk. BLA II-2, B/Ia-227. (Fasc. 10. Nr. 251.)

hanem a problémás gyermek okozta károk enyhítésében is számított rájuk.¹³⁸ Sőt a (II.) Imre bécsi életének fedezéséhez szükséges összegek egy részét az apa nemcsak egy bizonyos Hermann ágensen keresztül küldte, hanem gróf Szapáry Péter (1711–1796) tábornokon keresztül is, aki szintén közeli kapcsolatba került a családdal, ugyanis második felesége (I.) Imre lánya, Mária Izabella lett, első feleségétől, Haller Juliannától (1719–1759) született lánya, Erzsébet Terézia (1745–1836) pedig később Alajoshoz ment feleségül.¹³⁹

1764-ben aztán (II.) Imre helyhiány miatt mégsem Batthyány Károly regimentjébe, hanem gróf Hadik András (1710–1790) huszárezredébe lett elhelyezve, amiben nemcsak Batthyány Károly játszott fontos szerepet, hanem bátyja, Lajos nádor is. Az apa eredeti célja az lett volna, hogy fiát – aki a testőrségtől alhadnagyként távozott – magasabb rendfokozatban, fizetett állományban tudja egy megbízható ezredben elhelyezni, azonban az uralkodónő, a nádor tájékoztatása szerint a fiú fiatal életkorára és rövid szolgálati idejére való tekintettel először csak a létszámfeletti státuszt tudja jóváhagyni.¹⁴⁰ A kinevezés előkészítésében Batthyány Károly és Hadik András egyaránt fontos szerepet játszott, amelynek köszönhetően ifjabb Imre a Hadik-ezredbe került, ahol négy éven keresztül szolgált alkapitányként (*Kapitänleutnant*). Ez továbbra is egyfajta tanulási folyamat volt (II.) Imre számára, amely során Hadik véleménye szerint jó lehetőségek kínálkoznak a hadtudományban, hadi gazdaságban, illetve a háború művészetében való elmélyülésre.¹⁴¹ A hadtudományi művek és a hadászat a fiú érdeklődését is felkeltették, amely apjának 1766. július 4-én Nagyszebenből írt levelében is tükröződik, ahol pedig (II.) Imre még Scipio Polybiusnál való képzését is lelkesen felidézte.¹⁴² (II.) Imréről pedig nemcsak Hadik, hanem Kiss ezredes is jó véleménnyel volt, meglátása szerint a fiúnak van tehetsége a katonai hivatáshoz, és öregbítheti majd a család hírnevét.¹⁴³ A katonai karrierhez viszont (II.) Imrének minőségi felszerelésre volt szüksége (ami közel ezer forintot tett ki),¹⁴⁴ a ranglétrán való feljebb lépéshez, az

¹³⁸ A családtagok megkérdezéséről Batthyány Imre a fiának 1762. október 26-án írt levélfogalmazványából értesülhetünk. BLA II-2, B/Ia-206. (Fasc. 9. Nr. 230.) Batthyány Tódor is írt még az 1762. év végén (pontos dátum bizonytalanul olvasható ki, de az 1762. október 29-i freibergi csata után) egy levelet (I.) Imrének, amelyben megemlítette, hogy ő maga (akinek pedig Esterházy gárdakapitány a sógora) és a nővére is igyekszik közbenjárni a fiú ügyében. BLA II-2, B/Ia-189. (Fasc. 9. Nr. 212.)

¹³⁹ Donatello – Cseh – Pozsonyi 2007. 180.

¹⁴⁰ BLA II-2, B/Ia-238. (Fasc. 10. Nr. 261.)

¹⁴¹ Hadik 1766. 11. 26-án, Nagyszebenről írt levelét I. BLA II-2, B/Ia-281. (Fasc. 11. Nr. 305.)

¹⁴² BLA II-2, B/Ia-266. (Fasc. 11. Nr. 290.)

¹⁴³ Kiss ezredes 1766. 11. 15-én, Nagyszebenben kelt levelének átirata Hadik korábban már idézett levelének mellékletében található meg. II-2, B/Ia-281. (Fasc. 11. Nr. 305.)

¹⁴⁴ A felszerelés kérdése több levélben is előkerül, a datálatlan tételes felszerelés összeállítás 933 forintot tett ki. BLA II-2, B/Ia-356. (Fasc. 13. Nr. 386.)

őrmesteri (*Rittmeister*) rendfokozat elnyeréséhez pedig századot (*Esquadron*) kellett számára vásárolni, ami a fiú egyéb kiadásaival együtt természetesen az apát terhelte. Végül 1768-ban hosszabb szervezőmunka eredményeként – amiben Hadik és Batthyány Károly is a katonai ügyekben kevésbé járatos (I.) Imre segítségére volt – 5000 forintért tudta az apa a Kálnoky ezredben Szereday őrmester századát megvásárolni a fia számára.¹⁴⁵

Ifjabb Imre karrierje elindítása érdekében, amit csak tudott megtett az apa, innentől már a fiúnak kellett boldogulnia, legalábbis a családi levelezésben már kevés szó esik (II.) Imréről. (I.) Imre viszont nem pihenhetett túl sokáig, 1770-ben már nagy erőkkkel dolgozott azon, hogy a Theresianumban hamarosan végző fia, Antal is katonai pályára léphessen.¹⁴⁶ Úgy látszik, hogy ifjabb Imre karrierjének költséges és időigényes előkészítése nem szegte (I.) Imre kedvét, és a katonai pályában – amelynek presztízse a hét éves háború időszakában, illetve azt követően is tartósan emelkedett – továbbra is jó karrieresélyeket látott.¹⁴⁷ Antal az 1770. év végén került létszámfeletti alhadnagyként Batthyány Károly dragonyos ezredébe, ami szintén számottevő anyagi befektetést jelentett az apa számára. Batthyány tábornagy részletes és előkelő felszerelési jegyzéket állítatott össze gróf Erdődy Sándor (1726–1793) ezredessel – Batthyány Mária Antónia sógorával – amelynek 1551 forint 30 krajcárt kitevő összegét az apa Joseph Hämerl (1711–1776) jezsuita prokurátor segítségével tudta (hitelben) rendezni.¹⁴⁸ Az apa költségei a létszámfeletti szolgálatban álló fiú felé ezt követően sem szűntek meg – 500 forintot számolt

¹⁴⁵ Még további nagyjából 1600 forint kiegészítő költségek (taxa, utazási pénz stb.) is terhelték az apát. Az összeg meghitelezésében pedig Batthyány tábornagy javaslata alapján, az unokaöccse, Batthyány József kalocsai érsek volt az apa segítségére. A sok szervezést igénylő folyamatot a tábornagy röviden már 1767. augusztus 3-án Trautmannsdorfon írt levelében felvázolta (I.) Imre számára. BLA II-2, B/Ia-314. (Fasc. 12. Nr. 340.) A magas kiadás nem érte váratlanul az apát, ugyanis a katonai pálya iránt lelkesedést mutató Imre fia 1766. november 6-án kelt levelében már ismertette De la Motte őrmester – feltehetően gróf Karl Jolly des Aulnois de la Motte (1738–1813), későbbi tábornok – példáján, hogy a századvásárlás nagyjából hétezer forintba kerül. Schmidt-Brentano 2006. BLA II-2, B/Ia-282. (Fasc. 11. Nr. 306.) 53. Itt szeretném köszönetemet kifejezni Lázár Balázs felé, aki számos kérdést segített tisztázni számomra a katonai pályakezdéssel kapcsolatban. A téma tágabb kontextusához, a Magyar Királyság Habsburg Monarchián belüli működéséhez l. Lázár 2016.

¹⁴⁶ Batthyány Károly (I.) Imrének 1770. szeptember 3-án írt levele alapján már képet kaphatunk az apa előkészítőmunkájáról. BLA II-2, B/Ia-363. (Fasc.13. Nr. 393.) Antal Theresianumból való kilépéséhez pedig lásd az apa 1770. október 15-i levélfogalmazványát. BLA II-2, B/Ib-117. (Fasc. 15. Nr. 399.) Illetve Theodor Kronstein rektor 1770. október 12-i levelét. BLA II-2, B/Ia-373. (Fasc. 13. Nr. 414.)

¹⁴⁷ A hadseregfejlesztéshez és presztízsenek emeléséhez l. Hochedlinger 1999.

¹⁴⁸ A Batthyány Károly által 1770. október 24-én elküldött felszerelésjegyzéket l. BLA II-2, B/Ia-367. (Fasc. 13. Nr. 401.) Az Udvari Haditanács 1770. december 24-én kelt igazolása Hämerl befizetéséről, illetve Hämerl atya 1771. január 4-én kelt levelét l. BLA II-2, B/Ia-372. (Fasc. 13. Nr. 408.)

az éves kiadásaira – de ezt követően a családi levelezés alapján már nem követhető nyomon sem Antal, sem fiatalabb testvéreinek a pályája.¹⁴⁹

A gyermekei közül az apa többeket még életében ki tudott házasítani, amelyre részletesen nem térnék ki, csupán egy tendenciára szeretném a figyelmet felhívni. Míg (I.) Imre generációja esetében az osztrák főnemesi családokkal kötött házasságok voltak a jellemzőek, (I.) Zsigmond három világi pályára lépett fia közül kettő stájer grófnőt vezetett oltár elé és a lánytestvéreik házastársai esetében is hasonló arányt figyelhetünk meg. Ellenben (I.) Imre és Sauer grófnő mindegyik fia magyar főnemesi családból (Haller, Illésházy, Majthényi, Sigray, Szapáry) származó hölgyet vett feleségül,¹⁵⁰ illetve a lányok is, akik megélték a felnőttkort és nem grazi orsolyita szerzetesek lettek, magyar (Niczky, Szapáry) férjet kaptak.¹⁵¹ A házastársak kiválasztása mögött – legalábbis az idősebb gyermekek esetében mindenképp – tudatos szülői koncepciót feltételezhetünk, aminek a motivációját csupán találgathatjuk, de úgy tűnik, hogy (I.) Imre talán felismerte a família stájerországi integrációjának és érvényesülésének a korlátait (ezt az utat átengedte öccsének, Zsigmondnak), ő maga pedig a család magyarországi pozícióinak megőrzésében több lehetőséget látott.

Batthyány (I.) Imre gyermekei közül a legmagasabb karriert az első- és a másodszülött fiúk futották be, akik még bőven a tereziánus korszakban kezdhették meg pályafutásukat. József György a magyar főnemesek közül másodikként lett 1774-ben az Udvari Kamara alelnöke, mellette pedig nógrádi főispán, illetve (apjához hasonlóan) 1787-től királyi étekfogómester volt.¹⁵² Batthyány Ignác 1780-tól erdélyi püspökként szolgált, aki a nevezetes gyulafehérvári könyvtár megalapítása mellett is sokat tett egyházmegyéje kulturális életének fejlesztéséért.¹⁵³ A katonai pályára lépett fiúk esetében úgy tűnik, hogy az apa tekintélyes összegű anyagi befektetése közvetlenül nem térült meg, legalábbis a fiúk magasabb tiszti karriert

¹⁴⁹ (I.) Imre 1770. november 3-án Batthyány Károlynak írt levélfogalmazványában számolt ezzel az összeggel. BLA II-2, B/Ib-118. (Fasc. 15. Nr. 403.)

¹⁵⁰ Pontosabban (II.) Imre erdélyi lányt, Haller Mária Annát (1756–1814), Grassalkovich kamaralelnök unokáját vett feleségül, akinek a családjával elképzelhető, hogy a Hadik huszárezreddel Erdélyben való tartózkodása során ismerkedhetett meg, illetve további kapcsolat a két família között, hogy a menyasszony bátyja, Haller József (1753–1812) Batthyány Antal iskolatársa volt a bécsi Theresianumban. Sőt a Batthyányak a Hallerekkel a Szapáry-féle sógorság révén is kapcsolatba kerülhettek.

¹⁵¹ Verzeichniss 1896. 35–40. Koltai András (I.) Imre lányai között két orsolyita nővért – Antóniát (szerzetesi neve Emerica) és Mária Annát (szerzetesi neve Anna Franciska) – is azonosított. Koltai 2002. 178. Fennmaradt Emericától egy apjának írt, 1767. augusztus 1-jén, Grazban kelt levél, amelyből megtudhatjuk, hogy a lánya tartására az apa évi 60 forintot küld (habár az utóbbi két évben csak 50 forint érkezett meg). BLA II-2, B/Ia-313. (Fasc. 12. Nr. 335.)

¹⁵² Kökényesi 2021. 265–267.

¹⁵³ Bíró 1941.

nem futottak be. Imre pályája további kutatást igényelne, de annyi bizonyos, hogy a tábornoki rendfokozatig nem jutott el és a Mária Teréza Rend lovagja sem lett.¹⁵⁴ Antal – feltehetően az apa halálát követően – szakított a katonai pályával és előbb a Helytartótanács tanácsosaként (1779–1788), majd a horvát királyi tábla ülnökeként szolgált.¹⁵⁵ Alajos szintén apja halála után újra pályát váltott, belépett a Hadik-ezredbe (ahol korábban Imre is szolgált), valamint csatlakozott a szabadkőműves mozgalomhoz is, 1775-ben már a Minerva páholy mesterfokozatú tagja volt, az 1790-es években a radikális reformellenzék emblematisztikus alakjává és pamfletírójává vált, aki (az egykori jezsuita novícius) az egyház és a rendi társadalom felé is számos kritikát fogalmazott meg.¹⁵⁶ Batthyány Imre és Sauer grófnő legfiatalabb fia, Kajetán, akinek a pályáját apja már egyáltalán nem egyengethette a Magyar Udvari Kamara tanácsosaként (1792–1795) szintén viselt rövidebb ideig fontos kormányzati hivatalt.¹⁵⁷

Konklúzió

A Batthyány család grófi ága hatékony érvényesülési stratégiájának köszönhetően képes volt a vezető főúri famíliák sorába felküzdeni magát, pozícióját pedig változó mértékben ugyan, de több generáción keresztül megőrizni. A família jelentőségének konzerválása a 18. században, a folyamatosan változó politikai és kulturális struktúrák között különösen nehéz kihívást jelentett, amelyben az új körülményekhez való alkalmazkodás mindenképp fontos szerepet játszott. Az oktatás jelentőségét – ami az alkalmazkodóképességet is nagy mértékben növelte – a család hamar felismerte, nem véletlen, hogy a Batthyányok már a 17. század közepétől rendszeresen egyetemi stúdiumot is biztosítottak fiaik számára. A família oktatási stratégiájában a hagyományok és az újítások egyaránt helyet kaptak, például több generáció esetében közös elem a családi birtokokhoz közeli jezsuita gimnáziumok (Kőszeg, Sopron), majd a grazi egyetem látogatása, de az aktuális trendeket is igyekeztek nyomon követni, például (I.) Zsigmond Parmába és Salzburgba is elküldte egy-egy fiát művelődni, (I.) Imre pedig a tereziánus korszak folyamatosan bővülő intézményrendszerét integrálta iskoláztatási stratégiájába.

¹⁵⁴ Hirtenfeld 1857; Schmidt-Brentano 2006.

¹⁵⁵ Ember 1940. 200.; Wißgrill 1794. 316. Antal horvátországi szolgálatáról csak Wißgrilltől értesülhetünk, aki a szolgálatához nem adott meg időpontot, így az csupán feltételezés, hogy előbb viselt a Helytartótanácsnál hivatalt.

¹⁵⁶ Alajos politikafilozófiai nézeteiről bővebben l. Pruzsinszky 2001. 21–78. Alajos kapcsolatai szempontjából érdemes megemlíteni, hogy Egerben évfolyamtársa volt Laczkovics János (1754–1795), a Martinovics-felkelés vérbe fojtásának ismert áldozata is.

¹⁵⁷ Fallenbüchl 1972. 347.

Szintén közös elem mindkét generáció esetében, hogy (I.) Zsigmond és (I.) Imre is igyekezett fiai számára nem csupán filozófiai, hanem jogi képzést is biztosítani, amely lehetőséget nyitott a fiúk hivatali karrierépítésre, de szükség esetén a katonai pályát sem zárta el előlük. Főként (I.) Imre példáján azt is láthattuk, hogy az apa számára a tanulmányokat követően is milyen komoly erőfeszítéseket és anyagi áldozatokat követelt fiai pályának egyengetése, ami nyilvánvaló módon a kortársak között nem számított egyedi jelenségnek, azonban ezzel a gyakorlattal a hazai kutatás eddig viszonylag keveset foglalkozott.

(I.) Zsigmond és utódai érvényesülési stratégiájának alapvető elemét képezte a família főágával való szoros kapcsolat fenntartása, lehetőségeikhez mérten az általuk kialakított oktatási és karrierminták követése, valamint indokolt esetekben, kiváltképp kinevezésekkel és udvari ügyekkel kapcsolatban a tőlük való segítségkérés. A főágtól pedig a kért támogatás számos esetben meg is érkezett, ugyanis egyfelől a hercegi ágnak is érdekében állt a tágabb família pozícióinak erősítése, másfelől a közbenjárás révén a rokonságon belüli státuszukat, kapcsolataikat is képesek voltak erősíteni. A többi főúri família is feltehetően hasonló logika szerint működött, azonban az oldalágak szerepének a vizsgálata számos esetben méltatlanul a kutatás árnyékában marad. A Batthyányak grófi ága több szempontból (kiváltképp a grazi integráció miatt) atipikus családi karrierpályát mutat, azonban érvényesülési stratégiáik a korszakban széles körben bevett eszközöket tartalmaztak. A grófi ág történetét a család 18. századi jelentősége mellett azért is érdemes kutatni, mivel a família ezen ága tudott a mai napig fennmaradni, illetve a család talán két legikonikusabb alakja is a família ezen ágából származott: Batthyány Lajos (1807–1849), az első magyar miniszterelnök, (II.) Zsigmond dédunokája, Boldog Batthyány-Strattmann László (1870–1931) pedig József György dédunokája volt.

Függelék

Az alábbi két táblázat Batthyány (I.) Imre fiainak gimnáziumi, valamint akadémiái és egyetemi tanulmányainak az adatait tartalmazza. A pontos hivatkozások a főszövegben érthetők el. A táblázatban megadott évek az adott tanévet jelölik, tehát az 1763/1764. tanévet a kortárs gyakorlatnak megfelelően 1764-gyel jelöltem (ugyanis a tanév jellemzően csak novemberben kezdődött). A kérdőjeles bejegyzések esetében arra van adat, hogy az adott Batthyány-fiú a megnevezett intézményben tanult, az évfolyamról viszont nem áll rendelkezésre információ, így az a tanulmányi előmenetel alapján következtetés.

Képzési hely	József György	Ignác	Imre	Antal	Alajos	Kajetán
Bécs, Theresianum		1754. GRAM (?) 1755. SYNT (?)		1765. POET (?) 1766 RHET (?)		
Buda, jezsuita gimnázium		1753?				
Graz, jezsuita gimnázium	1749. GRAM 1750. SYNT (?)		1760. RHET			
Kőszeg, jezsuita gimnázium	1751. POET 1752. RHET (?)					
Nagyszombat, jezsuita gimnázium				1764. SYNT	1764. SYNT 1765. POET 1766. RHET	
Pest, piarista gimnázium		1756. POET 1757. RHET	1756. GRAM 1757. SYNT			
Pinkafő, piarista házi nevelő		1758.	1758. POET (?)			
Sopron, jezsuita gimnázium						1771. PRINC
Vác, Theresianum						1775. RHET

1. táblázat: Batthyány (I.) Imre fiainak gimnáziumi tanulmányai

Képzési hely	József György	Ignác	Imre	Antal	Alajos ¹⁵⁸	Kajetán
Bécs, Theresianum	1754. PH 2. (?) 1755. JUR (?) 1756 JUR (?) 1757 JUR			1767. PH. 1. 1768. PH 2. (?) 1769. JUR (?) 1770. JUR		1776. PH 1. 1777. PH 2. (?) 1778–1781. PH/JUR (?)
Buda, jezsuita akadémia	1753. PH 1. 1754. PH 2.					
Eger, püspöki jogakadémia					1769. JUR 1. 1770. JUR 2.	
Graz, jezsuita egyetem		1760. PH 1. 1761. PH 2.	1761. PH 1.			
Nagyszombat, jezsuita egyetem		1762. TH 1. 1763. TH 2.				
Róma, Gregoriana		1764. TH 2. 1765. TH 3. 1766 TH 4.				

2. táblázat: Batthyány (I.) Imre fiainak akadémiai és egyetemi tanulmányai

¹⁵⁸ A táblázatban Alajos (félbehagyott) jezsuita rendi képzését nem tüntettem fel: 1767–1768 folyamán Bécsben volt novícius, utána pedig Leobenben kezdte meg a repetensképzést.

Források

AdSG = Archiv der Stadtpfarre Güssing¹⁵⁹

AdSP = Archiv der Stadtpfarre Pinkafeld

AdSzHB = Archiv der Stadtpfarre zum Heiligen Blut, Graz¹⁶⁰

Andritsch 1987 = Andritsch, Johann (Hg.): Die Matrikeln der Universität Graz. 1663–1710. Hg.: Johann Andritsch. Graz, 1987. (Publikationen aus dem Archiv der Universität Graz Bd. 6/3.)

Andritsch – Kernbauer 2002 = Andritsch, Johann (Hg.): Die Matrikeln der Universität Graz. 1711–1765. Aus dem Nachlass Hg. von Alois Kernbauer. Graz, 2002. (Publikationen aus dem Archiv der Universität Graz Bd. 6/4.)

Bathyan 1757 = Bathyan, Iosephus Comes de: Exercitatio Academica De Conciliis, Altero Iuris Ecclesiastici Fonte [...]. Vindobonae, 1757.

Batthyán 1765 = Materia tentaminis quod in Regio Archiepiscopali nobilium Convictu ex praelectionibus domesticis [...]. Tyrnaviae, 1765.

BLA II-2 = Burgenländisches Landesarchiv, Gräfliches Batthyánisches Herrschaftsarchiv Pinkafeld

Fallenbüchl 1988 = Fallenbüchl Zoltán: Magyarország főméltóságai 1526–1848. Budapest, 1988.

Fallenbüchl, 1994 = Fallenbüchl Zoltán: Magyarország főispánjai. Budapest, 1994.

Fazekas 2003 = Fazekas István: A bécsi Pazmaneum magyarországi hallgatói, 1623–1918, (1951). Budapest, 2003. (Magyarországi Diákok Egyetemjárása az Újkorban 8.)

Fazekas et al 2020 = Fazekas István – Kádár Zsófia – Kökényesi Zsolt – Ternovác Zsolt: A nagyszombati, pozsonyi és győri jezsuita gimnáziumok diáksága (1616–1773). Anyakönyvi adattár I–III. 2020. https://library.hungaricana.hu/hu/collection/iskolai_ertesitok_JezsuitaGimnaziumokDiakjai/ [Utolsó elérés: 2023. 03. 31.]

Forgó 2021 = Forgó, András (Hg.): Auf Ihrer Kaiserlichen Majestät allergnädigsten Befehl. Hofrat Johann Georg von Mannagettas Berichte über den ungarischen Landtag, 1722–1723 und 1728–1729. Wien, 2021. (Publikationen der ungarischen Geschichtsforschung in Wien)

Fónagy 2013 = Fónagy Zoltán: A nemesi birtokviszonyok az úrbérrendezés korában. Budapest, 2013. I–II. (Magyar történelmi emlékek. Adattárak)

¹⁵⁹ A németújvári és a pinkafői római katolikus plébánia anyakönyvei a Kismartoni Püspökség online kutatóportálján is elérhetőek: <https://matriken.at/de>. [Utolsó elérés ideje: 2023. 03. 31.]

¹⁶⁰ A plébánia anyakönyvei az alábbi honlapon megtekinthetőek: <https://data.matricula-online.eu/de/oesterreich/graz-seckau/graz-hl-blut/>. [Utolsó elérés ideje: 2023. 03. 31.]

- Gemmell-Flischbach 1913 = Album der K. K. Theresianischen Akademie (1746–1913). Zusammengestellt von: Max Freiherr von Gemmell-Flischbach. Wien, 1913.
- Hirtenfeld 1857 = Hirtenfeld, Jaromir: Der Militär-Maria-Theresien-Orden und seine Mitglieder. Wien, 1857.
- Instanzt-Calendar 1741 = Allerneuester Inner-Oesterreichischer Instanz-Calendar [...]. Wien, 1741.
- Instanztcalendar 1772 = Kayserl. Königl. Innerösterreichischer Instanzcalendar. Graz, 1772.
- Kmety – Szögi – Varga 2021 = Kmety Adrien – Szögi László – Varga Júlia: A nagy-szombati egyetem bölcész és teológus növendékei, 1635–1777. Esztergom – Budapest, 2021. (Felsőoktatástörténeti kiadványok. Új sorozat, Strigonium antiquum I–II.)
- Léh – Koltai 1998 = Léh István – Koltai András (szerk.): Catalogus religiosorum Provinciae Hungariae Ordinis Scholarum Piarum. A magyar piarista rendtartomány történeti névtára 1666–1997. Budapest, 1998. (METEM Könyvek 21.)
- Lukács 1987–1988 = Lukács, Ladislaus: Catalogus generalis seu Nomenclator biographicus personarum Provinciae Austriae Societatis Iesu (1551–1773). Roma, 1987–1988. I–III.
- MNL GyMSM SL VIII. 52 = Magyar Nemzeti Levéltár Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltára, Pannonhalmi Szt. Benedek Rend Soproni Szt. Asztarik Gimnáziuma iratai, 1707–1948. Nomina studiosorum gymnasii Societatis Jesu Soproniensis, (1707–1773)
- MNL OL A 1 = Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Magyar kancelláriai levéltár, Originale referadae
- MNL OL A 39 = Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Magyar kancelláriai levéltár, Acta generalia (A 39)
- MNL OL A 57 = Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Magyar kancelláriai levéltár, Libri regii (A 57)
- MNL OL E 150 = Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Magyar Kamara Archivuma, Acta ecclesiastica
- MNL OL P 1314 = Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Batthyány család körmendi levéltára, A Batthyány család missilisei (P 1314)
- MNL OL P 1320 O/a = Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Batthyány család körmendi levéltára, Batthyány családtagok, Imre iratai
- MNL OL P 1320 O/b = I Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Batthyány család körmendi levéltára, Imréné, Reichenhuber Éva iratai (O/b)
- MNL VML KFL VIII. 52. = Magyar Nemzeti Levéltár Vas Megyei Levéltár Kőszegi Fióklevéltára, Kőszegi jezsuita gimnázium matrikulája

- ÖStA HHStA RK = Österreichisches Staatsarchiv, Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Reichskanzlei
- PMKL III.9.a. 1. = Piarista Rend Magyar Tartománya Központi Levéltára, Pesti gimnázium levéltára, első korszak (1717–1950), anyakönyvek¹⁶¹
- Redlich 1933 = Redlich, Virgil (Hg.): Die Matrikel der Universität Salzburg. Salzburg, 1933. (Salzburger Abhandlungen und Texte aus Wissenschaft und Kunst 5.)
- Regium Theresianum 1767 = Regium Theresianum Collegium Nobilium. Viennae, 1767.
- Regium Theresianum 1770 = Regium Theresianum Collegium Nobilium. Viennae, 1770.
- Staats- und Standes-Calender 1726 = Kayserlich- und Königlicher wie auch Erz-Herzoglicher, dann dero Hauptund Residenz-Stadt Wien Staats- und Standes-Calender [...]. Wien, 1726.
- StLA Laa. A. = Steiermärkisches Landesarchiv, Landschaftliches Archiv
- Szelestei Nagy 1988 = Szelestei Nagy László: Batthyány Kristóf európai utazása, 1657–1658. Szeged, 1988. (Peregrinatio Hungarorum 2.)
- Varga 2004 = Varga Júlia: Magyarországi diákok a Habsburg Birodalom kisebb egyetemén és akadémiáin 1560–1789. Budapest, 2004. (Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban 12.)
- Varga 2022 = Varga Júlia: A budai és pesti felsőoktatás intézményeinek hallgatói 1713–1784. Budapest, 2022.
- Veress 1917 = Veress Endre: A római Collegium Germanicum et Hungaricum magyarországi tanulóinak anyakönyve és iratai. Budapest, 1917. (Fontes Rerum Hungaricum 2.)
- Veress 1941 = Veress, Andreas: Olasz egyetemeken járt magyarországi tanulók anyakönyve és iratai, 1221–1864. Budapest, 1941. (Monumenta Hungariae Italica 3.)
- Verzeichniss 1896 = Verzeichniss der in dem Stammbaume der fürstlichen und gräflichen Familie v. Batthyány vorkommenden Familienmitglieder sammt biographischen Daten. Wien, 1896.
- Wißgrill 1794 = Wißgrill, Franz Karl: Schauplatz des landsässigen Nieder-Oesterreichischen Adels vom Herren- und Ritterstande von dem XI. Jahrhundert an, bis auf jetzige Zeiten. Wien, 1794. I.
- WD = Wienerisches Diarium

¹⁶¹ A gimnázium matrikulája online is hozzáférhető: <https://matricula.hu/startpiarista>. [Utolsó elérés ideje: 2023. 03. 31.]

Felhasznált irodalom

- Bedy 1938 = Bedy Vince: A győri székeskáptalan története. Győr, 1938. (Győr egyházmegye múltjából 3.)
- Biro 2006 = Biro Doina: Hatalom és kötelesség között – a Batthyány család asszonyai és lányai a századok folyamán. In: Nagy Zoltán (szerk.): A Batthyányak évszázadai. Tudományos konferencia Körmenden 2005. október 27–29. Körmend, 2006. 37–44.
- Bíró 1941 = Bíró Vencel: Gr. Batthyány Ignác, 1741-1798 Emlékezés születésének kétszázéves évfordulóján. Kolozsvár, 1941. (Erdélyi tudományos füzetek 127.)
- Brunner – Otorepec 1995 = Brunner, Walter – Otorepec, Bozo: Das ältere Gallenberger Urkundenarchiv. Mitteilungen des Steiermärkischen Landesarchivs 44/45 (1995), 61– 208.
- Conrads 1982 = Conrads, Norbert: Ritterakademien der Frühen Neuzeit. Bildung als Standesprivileg im 16. und 17. Jahrhundert, Göttingen, 1982. (Schriftenreihe der Historischen Kommission bei der Bayerischen Akademie der Wissenschaften 21.)
- Diéta adatbázis = Diéta kutatócsoport adatbázisa: <http://szijarto.web.elte.hu/dieta-index.html>. [Utolsó letöltés időpontja: 2023. 03. 31.]
- Donatello – Cseh – Pozsonyi 2007 = Donatello, Claude André – Cseh Géza – Pozsonyi József: A muraszombati, szécsiszigeti és szapári Szapáry család története. Debrecen, 2007. (Régi magyar családok 6.)
- Dóbék 2022 = Dóbék Ágnes: Oktatás és nevelés a Collegium Germanicum et Hungaricumban és a Collegium Romanumban. Adalékok a római tanulmányok magyarországi hatásának 18. századi történetéhez In: Kökényesi Zsolt (szerk.): Nemesi oktatás és elitképzés a kora újkori Magyar Királyságban, Budapest, 2022. 113–132. (Humaniorák)
- Ember 1940 = Ember Győző: A m. kir. Helytartótanács ügyintézésének története 1724–1848. Budapest, 1940.
- Eszterházy 1901 = Gróf Eszterházy János: Az Eszterházy család és oldalágainak leírása. Kézirat gyanánt kiadja Herczeg Esterházy Miklós. Budapest, 1901.
- Faber 1995 = Faber, Eva: Litorale Austriaco. Das österreichische und kroatische Küstenland 1700–1780. Graz, 1995. (Schriftenreihe des Historischen Instituts 5; Veröffentlichungen des Steiermärkischen Landesarchivs 20.)
- Fallenbüchl 1970 = Fallenbüchl Zoltán: A Magyar Kamara tisztviselői a XVIII. században. Levéltári Közlemények 41. (1970), 259–336.
- Fallenbüchl 1972 = Fallenbüchl Zoltán: A Magyar Kamara tisztviselői II. Józseftől a polgári forradalomig, 1780–1848. Levéltári Közlemények 43. (1972), 327–395.

- Fazekas 1996 = Fazekas István: Batthyány I. Ádám és gyermekei. In: Péter Katalin (szerk.): *Gyermek a kora újkori Magyarországon*. Budapest, 1996. 91–114.
- Fazekas 2014 = Fazekas, István: Franz I. Batthyány und seine Frau Katharina Schwetkovich. *Der Aufstieg der Familie Batthyány im 16. Jahrhundert*. In: Kropf, Rudolf (Hg.): *Die Familie Batthyány: ein österreichisch-ungarisches Magnatengeschlecht vom Ende des Mittelalters bis zur Gegenwart: Tagungsband der 25.–27. Schlaininger Gespräche vom 25.–29. September 2005, 24.–28. September 2006 und 17.–20. September 2007*. Eisenstadt, 2014. I. 15–38.
- Guglia 1912 = Guglia, Eugen: *Das Theresianum in Wien: Vergangenheit und Gegenwart*. Wien, 1912.
- Hammer-Luza 2014 = Hammer-Luza, Elke: Sigmund, Theodor und Vinzenz von Batthyány. *Drei Mitglieder der ungarischen Adelsfamilie im 18. und 19. Jahrhundert und ihre Beziehungen zur Steiermark*. In: Kropf 2014. 85–152.
- Heckenast 2005 = Heckenast Gusztáv: *Ki kicsoda a Rákóczi-szabadságharcban? Életrajzi adattár*. Szerk. Mészáros Kálmán. Budapest, 2005. (História Könyvtár. Kronológiák, adattárak 8.)
- Hellenbronth 1940 = Tisza-Beői Hellenbronth Kálmán (szerk.): *A magyar testőr-ségek névkönyve 1760–1918*. Budapest, [1940].
- Hochedlinger 1999 = Hochedlinger, Michael: *Mars ennobled. The Ascent of the Military and the Creation of a Military Nobility in Mid-Eighteenth-Century Austria*. *German History* 17. (1999), 141–176.
- Hursán 2019 = Hursán Szabolcs: *Batthyány Lajos nádor (1696–1765) katalógusa különös tekintettel a magyar vonatkozású és antik anyagra, valamint a Theologici szak anyagára*. *Magyar Könyvszemle* 135. (2019), 138–172.
- Hübl 1912 = Hübl, Albert: *Die k. u. k. Edelknaben am Wiener Hof*. Wien, Leipzig, 1912.
- Kalmár 2005 = Kalmár János: *Spanyol gazdasági örökség a Habsburg Monarchiában a 18. század elején*. *Studia Caroliensia* 6. (2005), 4. sz. 105–111.
- Khavanova 2006 = Khavanova, Olga: *Hazafiság a lojalitás jegyében. A Theresianum magyar növendékei és a bécsi udvar*. *Századok* 140. (2006), 1503–1518.
- Khavanova 2008 = Khavanova, Olga: *Egy magyar úrfi a bécsi Tereziánumban*. Dessewffy István szellemi világa és mindennapi gondjai. In: Krász Lilla – Oborni Teréz (szerk.): *Redite ad cor. Tanulmányok Sahin- Tóth Péter emlékére*. Budapest, 2008. 387–394.
- Kisparti 1914 = Kisparti János: *A váci Theresianum története*. Vác, 1914. (Váci könyvek 8.)
- Koltai 2002 = Koltai András: *Batthyány Ignác piarista hivatása*. In: Bazsányi Sándor et al. (szerk.): *Útjaidon. Ünnepi kötet Jelenits István 70. születésnapjára*. Budapest, 2002. 168–189.

- Koltai 2012 = Koltai András: Batthyány Ádám. Egy magyar főúr és udvara a XVII. század közepén. Győr, 2012. (A Győri Egyházmegyei Levéltár Kiadványai. Források, feldolgozások 14.)
- Kökényesi 2012 = Kökényesi Zsolt: A tudomány és a nyilvánosság kapcsolata egy nemesi akadémia példáján. A bécsi Theresianum reprezentációja a 18. században. *Világtörténet* 34. (2012:1–2),. 35–68.
- Kökényesi 2017 = Kökényesi Zsolt: Katona vagy udvari ember? Batthyány Károly helye a bécsi udvari arisztokrácia sorában. In: Móricz Péter (szerk.): Batthyány Lajos nádor. Körmend, 2017. 163–183.
- Kökényesi 2018 = Kökényesi Zsolt: A kamarási címtől a Szent István Rend nagykeresztjéig: A bécsi udvar kitüntetési stratégiája Mária Terézia korában. In: Gerő András – Nagy Beatrix (szerk.): Mária Terézia a magyarok királynője (1740–1780). Budapest, 2018. 73–116.
- Kökényesi 2021 = Kökényesi Zsolt: Az udvar vonzásában. A magyar főnemesség bécsi integrációjának szinterei (1711–1765). Budapest, 2021. (Humaniorák)
- Kökényesi 2022 = Kökényesi Zsolt: Arisztokrata diákok a „Magyar Országú Athenában”. A nagyszombati gimnázium és egyetem főnemesi tanulói (1616–1773). *Gerundium* 13. (2022), 3–4. sz. 100–114.
- Lázár 2016 = Lázár Balázs: A magyar királyság katonasága a Habsburg Birodalom hadseregében (1741–1815). In: Hermann, Róbert (szerk.): Magyarország hadtörténete III. Magyarország a Habsburg Monarchiában 1718–1919. Budapest, 2016. 41–114.
- Madzsar 1926 = Madzsar Imre: A budai jezsuita akadémia története. *Magyar Pedagógia* 35. (1926), 1–12.
- Monok 2012 = Monok István: A művelt arisztokrata. A magyarországi főnemesség olvasmányai a XVI–XVII. században. Budapest, 2012. (Kulturális Örökség)
- Nagy 2020 = Nagy János: Rendi ellenzék és kormánypárt az 1751. évi országgyűlésen. Budapest, 2020. (Disszertációk Budapest Főváros Levéltárából; Acta Historica Societatis De Alexandro Mika Nominatae Series III. 1.)
- P. Szabó 2007 = P. Szabó Béla: A hétszemélyes tábla ülőszékének megnyitásával kapcsolatos ceremónia a 18. század második felében. *Jogtörténeti Szemle* (2007), különszám, 198–204.
- Pruzsinszky 2001 = Pruzsinszky Sándor: Természetjog és politika a XVIII. századi Magyarországon. Batthyány Alajostól Martinovicsig. Budapest, 2001.
- Reinhard 1999 = Reinhard, Wolfgang: Geschichte der Staatsgewalt. Eine vergleichende Verfassungsgeschichte Europas von den Anfängen bis zur Gegenwart. München, 1999.
- Schmidt-Brentano 2006 = Schmidt-Brentano, Antonio: Kaiserliche und k.k. Generale (1618–1815). Wien, 2006.

- Schober 2014 = Schober, Franz Josef: Zur Genealogie und zu den Besitzverhältnissen der Familie Batthyány vom 17. bis 20. Jahrhundert. In: Kropf 2014. 85–152.
- Schramek László Péter: A Batthyányak a Rákóczi-szabadságharcban. (Családtörténeti vázlat). Hadtörténelmi Közlemények 122. (2009:2), 357–391.
- Sebők Richárd: Hivatali pályafutások a 18. századi Királyi Kúrián. In: Szijártó M. István – Szűcs Zoltán Gábor (szerk.): Politikai elit és politikai kultúra a 18. századi végi Magyarországon. Budapest, 2012. 15–50.
- Szekér 2022 = Szekér Barnabás: Szekér Barnabás: *Deo et Regno*. Az első váci nemesi kollégium megalapítása és szervezete. In: Kökényesi Zsolt (szerk.): Nemesi oktatás és elitképzés a kora újkori Magyar Királyságban, Budapest, 2022. 31–60. (Humaniórák)
- Szemethy 2020 = Szemethy Tamás: Katonabárok és hivatalnok grófok. Új arisztokrácia a 18. századi Magyarországon. Budapest, 2020.
- Szijártó 2021 = Szijártó M. István: A diéta II. A 18. századi politikai elit társadalom- és kultúrtörténeti megközelítésben. Budapest, 2021.
- Udvardy 1898 = Udvardy László: Az egri érseki jogliceum története 1740–1896. Eger, 1898.
- Ugry 2023 = Ugry Bálint: A Magyar Királyság főrendjeinek *Kavalierstourjai* a 17. században. Ph. D. disszertáció, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest, 2023.
- V. László 2020 = V. László Zsófia: Példás asszonyok. Női szerepek változása a protestáns halotti beszédek tükrében (1711–1825). Budapest, 2020.
- Vásárhelyi – Szluha 2005 = Vásárhelyi Miklós – Szluha Márton (szerk.): Magyar császári és királyi kamarások ősfái 1740–1918. Budapest, 2005. I–III.
- Viskolcz 2022 = Noémi Viskolcz, Papi szemináriumok és Ritterakadémiák. Esterházy Pál gyermekeinek iskolába járása (1665–1705). Kökényesi Zsolt (szerk.): Nemesi oktatás és elitképzés a kora újkori Magyar Királyságban, Budapest, 2022. 149–180. (Humaniórák)
- Zsámbéky 2006 = Zsámbéky Mónika: A Batthyány hercegek özanyja, Strattmann Eleonóra: egy regényes életút vázlata. Vasi szemle 60. (2006), 713–722.